

Livslön är i dag ett etablerat begrepp som används för att räkna ut om en viss utbildning eller yrkeskarriär ger förväntad avkastning. Det var på 1950-talet som begreppet lanserades på bred front, i en hetsig pressdebatt om medelklassens privatekonomi. Orsi Husz använder här debatten som utgångspunkt för att analysera klass ur ett kulturekonomiskt perspektiv.

Att räkna värdighet

Privatekonomi och medelklasskultur
vid mitten av 1900-talet

Orsi Husz

Den svenska medelklassen är tämligen osynlig i den historiska forskningen om 1900-talet.¹ Om man riktar sökarljuset på den kan man urskilja två möjliga och till synes motsatta berättelser. Den ena är en framgångshistoria som är skriven i statistiken och framträder indirekt i retrospektiva betraktelser eller i nutidens samhällsskildringar. Den handlar om en växande grupp som blir till en bred och relativt välmående ”medelklass” i välfärdssamhället och vars kulturella värderingar i mångt och mycket har blivit dominerande. Den andra historien handlar om kris och undergång och är skildrad i debattskrifter, skönlitteratur och den borgerliga pressen sedan 1900-talets första årtionden; även den är underbyggd av statistik. Medelklassens ekonomiska villkor hade försämrats jämfört med ”andra samhällsgrupper” (läs: arbetarklassen), menade man. Det varnades för den borgerliga kulturens undergång.²

Denna artikel förhåller sig till båda dessa möjliga narrativ och kopplar samman dem med hjälp av ett konkret empiriskt exempel och en teoretiskt förankrad diskussion om hur kultur och ekonomi förhåller sig till varandra i fråga om vardagliga klassdefinitioner och klassificeringsprocesser. Det empiriska exemplet utgörs av en hetsig pressdebatt 1950 om medelklassens privatekonomiska villkor som gick under namnet *Rättvisa åt medelklassen* och introducerade de så kallade livslönerna i den allmänna debatten. Min ambition är att analysera hur denna nya räknekonstruktion – livslöner eller livsinkomster – lanserades för en bred publik och hur den användes i ett försök att definiera och även omdefiniera medelklassen.

Syftet är tvädelat. För det första belyser jag – genom att placera press-

debatten i en kontext – nya aspekter av ”medelklassens” historia under svenskt 1900-tal. Med medelklass menar jag här inte en faktiskt existerande och avgränsad grupp, utan kategorin medelklass så som den skapades i diverse texter och statistik. Det hindrar inte att det i praktiken mycket väl kan ha funnits en faktisk och upplevd medelklassidentitet med en specifik kultur hos en grupp.

För det andra, och kanske främst, vill jag bidra till en problematisering av klassanalyser och argumentera för ett kulturekonomiskt angreppssätt. I detta sammanhang blir livslöneräkandet i synnerhet och privatekonomiska spörsmål i allmänhet teoretiskt intressanta. Analysen av dem avslöjar nämligen det problematiska med en – inom forskningen mycket vanlig – tvådelad uppfattning om å ena sidan ”objektiva” och instrumentella ekonomiska kriterier för klass, och å andra sidan ”subjektiva” och normativa kulturella kriterier. Min studie illustrerar att dessa kriterier inte bara kombineras utan även smälter samman i praktiken. Med andra ord: livslönerna och övriga siffermässiga redogörelser för medelklassens privatekonomiska villkor handlar lika mycket om kultur och värderingar som om ekonomi. Genom att visa detta anknuter jag till en aktuell diskussion inom samhällsvetenskaperna om binära kontra enhetliga perspektiv på klass.³ Jag inleder med en bakgrundsteckning av medelklassfrågan och fortsätter med att problematisera livslönebegreppet samt diskutera mina teoretiska utgångspunkter. Därefter följer min analys av mediedebatten om medelklassen.

Medelklassmissnöje och debatten 1950 – en bakgrund

”Industriarbetaren tjänar lika mycket som lektorn”, hette en rubrik i raden bland de uppmärksammade artiklar som publicerades i *Svenska Dagbladet* i början av året 1950. Andra rubriker talade om att ”Spärvägskontrollör har 40000 kr:s läkares lön” och annonserade en ”Kalkyl för 50-talets medelklass”.⁴ Under årets första månader publicerade tidningen en serie om medelklassens ekonomiska problem. Inkomstutjämnningen, utbildningskostnaderna, skattesystemet och fördelningen av socialförmåner gjorde att stora mellangrupper i samhället upplevde att de kommit i kläm. Så uttrycktes det av *Svenska Dagbladets* skribent: ”Särskilt illa har därvid den intellektuella medelklassen råkat ut. Utan minsta överdrift kan sägas, att den i nuvarande läge hotas av allmän ekonomisk utarmning och proletarisering.”⁵ I fokus stod alltså de intellektuella yrkena. Den akademiska utbildningens ”låga värde” uttryckt i ekonomiska termer, lyftes särskilt fram och beskrevs som ett medelklassproblem. Artiklarna väckte uppmärksamhet, de diskuterades flitigt i den övriga pressen och i studentföreningar. De ursprungliga sex artiklarna i serien byggde på utredningar utförda av statistiker och andra experter. De

AKADEMICUS och PRACTICUS i ny diskussion: Spårvägskontrollör har

40000 kr:s läkares lön

— De överklassade akademien, att akademikerna som samhällsklass vill ha en lön som i vilken mening det är en överklass — vad är meningen enligt utredningen enligt läkarnas...

— Jag vill och läser blott av Statens offentliga utredningar (SOU 1948:52), sade Akademien och sköt över den 200 sidor tjocka boken om Studenternas stödfrågor till Praktiken.

— Överklass vill inte, Du får kalla det för vad Du vill. Men jag vill säga jag lämnar, offentliggör, lämnar, lämnar, rekommenderar, till den Akademien och sköt över den 200 sidor tjocka boken om Studenternas stödfrågor till Praktiken.

— Saka i bakarna, medhållande Akademien har jag inte fått en utredning som visar, vad gäller för akademien i detta avseende en utredning som visar, vad gäller för akademien i detta avseende en utredning som visar, vad gäller för akademien i detta avseende...

— Men jag vill säga jag lämnar, offentliggör, lämnar, lämnar, rekommenderar, till den Akademien och sköt över den 200 sidor tjocka boken om Studenternas stödfrågor till Praktiken.

LÄKAREN:

Statens vid 20 år, med kr. vid 25, medhållande läkarnas lön, vid 35 är provisorier. Lönerna för läkarnas (speciell medicin) kr. 108 000 till 11 830 till 12 520 till 13 210 till 13 900 till 14 590 till 15 280 till 15 970 till 16 660 till 17 350 till 18 040 till 18 730 till 19 420 till 20 110 till 20 800 till 21 490 till 22 180 till 22 870 till 23 560 till 24 250 till 24 940 till 25 630 till 26 320 till 27 010 till 27 700 till 28 390 till 29 080 till 29 770 till 30 460 till 31 150 till 31 840 till 32 530 till 33 220 till 33 910 till 34 600 till 35 290 till 35 980 till 36 670 till 37 360 till 38 050 till 38 740 till 39 430 till 40 120 till 40 810 till 41 500 till 42 190 till 42 880 till 43 570 till 44 260 till 44 950 till 45 640 till 46 330 till 47 020 till 47 710 till 48 400 till 49 090 till 49 780 till 50 470 till 51 160 till 51 850 till 52 540 till 53 230 till 53 920 till 54 610 till 55 300 till 55 990 till 56 680 till 57 370 till 58 060 till 58 750 till 59 440 till 60 130 till 60 820 till 61 510 till 62 200 till 62 890 till 63 580 till 64 270 till 64 960 till 65 650 till 66 340 till 67 030 till 67 720 till 68 410 till 69 100 till 69 790 till 70 480 till 71 170 till 71 860 till 72 550 till 73 240 till 73 930 till 74 620 till 75 310 till 76 000 till 76 690 till 77 380 till 78 070 till 78 760 till 79 450 till 80 140 till 80 830 till 81 520 till 82 210 till 82 900 till 83 590 till 84 280 till 84 970 till 85 660 till 86 350 till 87 040 till 87 730 till 88 420 till 89 110 till 89 800 till 90 490 till 91 180 till 91 870 till 92 560 till 93 250 till 93 940 till 94 630 till 95 320 till 96 010 till 96 700 till 97 390 till 98 080 till 98 770 till 99 460 till 100 150 till 100 840 till 101 530 till 102 220 till 102 910 till 103 600 till 104 290 till 104 980 till 105 670 till 106 360 till 107 050 till 107 740 till 108 430 till 109 120 till 109 810 till 110 500 till 111 190 till 111 880 till 112 570 till 113 260 till 113 950 till 114 640 till 115 330 till 116 020 till 116 710 till 117 400 till 118 090 till 118 780 till 119 470 till 120 160 till 120 850 till 121 540 till 122 230 till 122 920 till 123 610 till 124 300 till 124 990 till 125 680 till 126 370 till 127 060 till 127 750 till 128 440 till 129 130 till 129 820 till 130 510 till 131 200 till 131 890 till 132 580 till 133 270 till 133 960 till 134 650 till 135 340 till 136 030 till 136 720 till 137 410 till 138 100 till 138 790 till 139 480 till 140 170 till 140 860 till 141 550 till 142 240 till 142 930 till 143 620 till 144 310 till 145 000 till 145 690 till 146 380 till 147 070 till 147 760 till 148 450 till 149 140 till 149 830 till 150 520 till 151 210 till 151 900 till 152 590 till 153 280 till 153 970 till 154 660 till 155 350 till 156 040 till 156 730 till 157 420 till 158 110 till 158 800 till 159 490 till 160 180 till 160 870 till 161 560 till 162 250 till 162 940 till 163 630 till 164 320 till 165 010 till 165 700 till 166 390 till 167 080 till 167 770 till 168 460 till 169 150 till 169 840 till 170 530 till 171 220 till 171 910 till 172 600 till 173 290 till 173 980 till 174 670 till 175 360 till 176 050 till 176 740 till 177 430 till 178 120 till 178 810 till 179 500 till 180 190 till 180 880 till 181 570 till 182 260 till 182 950 till 183 640 till 184 330 till 185 020 till 185 710 till 186 400 till 187 090 till 187 780 till 188 470 till 189 160 till 189 850 till 190 540 till 191 230 till 191 920 till 192 610 till 193 300 till 193 990 till 194 680 till 195 370 till 196 060 till 196 750 till 197 440 till 198 130 till 198 820 till 199 510 till 200 200 till 200 890 till 201 580 till 202 270 till 202 960 till 203 650 till 204 340 till 205 030 till 205 720 till 206 410 till 207 100 till 207 790 till 208 480 till 209 170 till 209 860 till 210 550 till 211 240 till 211 930 till 212 620 till 213 310 till 214 000 till 214 690 till 215 380 till 216 070 till 216 760 till 217 450 till 218 140 till 218 830 till 219 520 till 220 210 till 220 900 till 221 590 till 222 280 till 222 970 till 223 660 till 224 350 till 225 040 till 225 730 till 226 420 till 227 110 till 227 800 till 228 490 till 229 180 till 229 870 till 230 560 till 231 250 till 231 940 till 232 630 till 233 320 till 234 010 till 234 700 till 235 390 till 236 080 till 236 770 till 237 460 till 238 150 till 238 840 till 239 530 till 240 220 till 240 910 till 241 600 till 242 290 till 242 980 till 243 670 till 244 360 till 245 050 till 245 740 till 246 430 till 247 120 till 247 810 till 248 500 till 249 190 till 249 880 till 250 570 till 251 260 till 251 950 till 252 640 till 253 330 till 254 020 till 254 710 till 255 400 till 256 090 till 256 780 till 257 470 till 258 160 till 258 850 till 259 540 till 260 230 till 260 920 till 261 610 till 262 300 till 262 990 till 263 680 till 264 370 till 265 060 till 265 750 till 266 440 till 267 130 till 267 820 till 268 510 till 269 200 till 269 890 till 270 580 till 271 270 till 271 960 till 272 650 till 273 340 till 274 030 till 274 720 till 275 410 till 276 100 till 276 790 till 277 480 till 278 170 till 278 860 till 279 550 till 280 240 till 280 930 till 281 620 till 282 310 till 283 000 till 283 690 till 284 380 till 285 070 till 285 760 till 286 450 till 287 140 till 287 830 till 288 520 till 289 210 till 289 900 till 290 590 till 291 280 till 291 970 till 292 660 till 293 350 till 294 040 till 294 730 till 295 420 till 296 110 till 296 800 till 297 490 till 298 180 till 298 870 till 299 560 till 300 250 till 300 940 till 301 630 till 302 320 till 303 010 till 303 700 till 304 390 till 305 080 till 305 770 till 306 460 till 307 150 till 307 840 till 308 530 till 309 220 till 309 910 till 310 600 till 311 290 till 311 980 till 312 670 till 313 360 till 314 050 till 314 740 till 315 430 till 316 120 till 316 810 till 317 500 till 318 190 till 318 880 till 319 570 till 320 260 till 320 950 till 321 640 till 322 330 till 323 020 till 323 710 till 324 400 till 325 090 till 325 780 till 326 470 till 327 160 till 327 850 till 328 540 till 329 230 till 329 920 till 330 610 till 331 300 till 331 990 till 332 680 till 333 370 till 334 060 till 334 750 till 335 440 till 336 130 till 336 820 till 337 510 till 338 200 till 338 890 till 339 580 till 340 270 till 340 960 till 341 650 till 342 340 till 343 030 till 343 720 till 344 410 till 345 100 till 345 790 till 346 480 till 347 170 till 347 860 till 348 550 till 349 240 till 349 930 till 350 620 till 351 310 till 352 000 till 352 690 till 353 380 till 354 070 till 354 760 till 355 450 till 356 140 till 356 830 till 357 520 till 358 210 till 358 900 till 359 590 till 360 280 till 360 970 till 361 660 till 362 350 till 363 040 till 363 730 till 364 420 till 365 110 till 365 800 till 366 490 till 367 180 till 367 870 till 368 560 till 369 250 till 369 940 till 370 630 till 371 320 till 372 010 till 372 700 till 373 390 till 374 080 till 374 770 till 375 460 till 376 150 till 376 840 till 377 530 till 378 220 till 378 910 till 379 600 till 380 290 till 380 980 till 381 670 till 382 360 till 383 050 till 383 740 till 384 430 till 385 120 till 385 810 till 386 500 till 387 190 till 387 880 till 388 570 till 389 260 till 389 950 till 390 640 till 391 330 till 392 020 till 392 710 till 393 400 till 394 090 till 394 780 till 395 470 till 396 160 till 396 850 till 397 540 till 398 230 till 398 920 till 399 610 till 400 300 till 400 990 till 401 680 till 402 370 till 403 060 till 403 750 till 404 440 till 405 130 till 405 820 till 406 510 till 407 200 till 407 890 till 408 580 till 409 270 till 409 960 till 410 650 till 411 340 till 412 030 till 412 720 till 413 410 till 414 100 till 414 790 till 415 480 till 416 170 till 416 860 till 417 550 till 418 240 till 418 930 till 419 620 till 420 310 till 421 000 till 421 690 till 422 380 till 423 070 till 423 760 till 424 450 till 425 140 till 425 830 till 426 520 till 427 210 till 427 900 till 428 590 till 429 280 till 429 970 till 430 660 till 431 350 till 432 040 till 432 730 till 433 420 till 434 110 till 434 800 till 435 490 till 436 180 till 436 870 till 437 560 till 438 250 till 438 940 till 439 630 till 440 320 till 441 010 till 441 700 till 442 390 till 443 080 till 443 770 till 444 460 till 445 150 till 445 840 till 446 530 till 447 220 till 447 910 till 448 600 till 449 290 till 449 980 till 450 670 till 451 360 till 452 050 till 452 740 till 453 430 till 454 120 till 454 810 till 455 500 till 456 190 till 456 880 till 457 570 till 458 260 till 458 950 till 459 640 till 460 330 till 461 020 till 461 710 till 462 400 till 463 090 till 463 780 till 464 470 till 465 160 till 465 850 till 466 540 till 467 230 till 467 920 till 468 610 till 469 300 till 469 990 till 470 680 till 471 370 till 472 060 till 472 750 till 473 440 till 474 130 till 474 820 till 475 510 till 476 200 till 476 890 till 477 580 till 478 270 till 478 960 till 479 650 till 480 340 till 481 030 till 481 720 till 482 410 till 483 100 till 483 790 till 484 480 till 485 170 till 485 860 till 486 550 till 487 240 till 487 930 till 488 620 till 489 310 till 489 999 till 490 688 till 491 377 till 492 066 till 492 755 till 493 444 till 494 133 till 494 822 till 495 511 till 496 200 till 496 889 till 497 578 till 498 267 till 498 956 till 499 645 till 500 334 till 501 023 till 501 712 till 502 401 till 503 090 till 503 779 till 504 468 till 505 157 till 505 846 till 506 535 till 507 224 till 507 913 till 508 602 till 509 291 till 509 980 till 510 669 till 511 358 till 512 047 till 512 736 till 513 425 till 514 114 till 514 803 till 515 492 till 516 181 till 516 870 till 517 559 till 518 248 till 518 937 till 519 626 till 520 315 till 521 004 till 521 693 till 522 382 till 523 071 till 523 760 till 524 449 till 525 138 till 525 827 till 526 516 till 527 205 till 527 894 till 528 583 till 529 272 till 529 961 till 530 650 till 531 339 till 532 028 till 532 717 till 533 406 till 534 095 till 534 784 till 535 473 till 536 162 till 536 851 till 537 540 till 538 229 till 538 918 till 539 607 till 540 296 till 540 985 till 541 674 till 542 363 till 543 052 till 543 741 till 544 430 till 545 119 till 545 808 till 546 497 till 547 186 till 547 875 till 548 564 till 549 253 till 549 942 till 550 631 till 551 320 till 552 009 till 552 698 till 553 387 till 554 076 till 554 765 till 555 454 till 556 143 till 556 832 till 557 521 till 558 210 till 558 899 till 559 588 till 560 277 till 560 966 till 561 655 till 562 344 till 563 033 till 563 722 till 564 411 till 565 100 till 565 789 till 566 478 till 567 167 till 567 856 till 568 545 till 569 234 till 569 923 till 570 612 till 571 301 till 571 990 till 572 679 till 573 368 till 574 057 till 574 746 till 575 435 till 576 124 till 576 813 till 577 502 till 578 191 till 578 880 till 579 569 till 580 258 till 580 947 till 581 636 till 582 325 till 583 014 till 583 703 till 584 392 till 585 081 till 585 770 till 586 459 till 587 148 till 587 837 till 588 526 till 589 215 till 589 904 till 590 593 till 591 282 till 591 971 till 592 660 till 593 349 till 594 038 till 594 727 till 595 416 till 596 105 till 596 794 till 597 483 till 598 172 till 598 861 till 599 550 till 600 239 till 600 928 till 601 617 till 602 306 till 602 995 till 603 684 till 604 373 till 605 062 till 605 751 till 606 440 till 607 129 till 607 818 till 608 507 till 609 196 till 609 885 till 610 574 till 611 263 till 611 952 till 612 641 till 613 330 till 614 019 till 614 708 till 615 397 till 616 086 till 616 775 till 617 464 till 618 153 till 618 842 till 619 531 till 620 220 till 620 909 till 621 598 till 622 287 till 622 976 till 623 665 till 624 354 till 625 043 till 625 732 till 626 421 till 627 110 till 627 799 till 628 488 till 629 177 till 629 866 till 630 555 till 631 244 till 631 933 till 632 622 till 633 311 till 634 000 till 634 689 till 635 378 till 636 067 till 636 756 till 637 445 till 638 134 till 638 823 till 639 512 till 640 201 till 640 890 till 641 579 till 642 268 till 642 957 till 643 646 till 644 335 till 645 024 till 645 713 till 646 402 till 647 091 till 647 780 till 648 469 till 649 158 till 649 847 till 650 536 till 651 225 till 651 914 till 652 603 till 653 292 till 653 981 till 654 670 till 655 359 till 656 048 till 656 737 till 657 426 till 658 115 till 658 804 till 659 493 till 660 182 till 660 871 till 661 560 till 662 249 till 662 938 till 663 627 till 664 316 till 665 005 till 665 694 till 666 383 till 667 072 till 667 761 till 668 450 till 669 139 till 669 828 till 670 517 till 671 206 till 671 895 till 672 584 till 673 273 till 673 962 till 674 651 till 675 340 till 676 029 till 676 718 till 677 407 till 678 096 till 678 785 till 679 474 till 680 163 till 680 852 till 681 541 till 682 230 till 682 919 till 683 608 till 684 297 till 684 986 till 685 675 till 686 364 till 687 053 till 687 742 till 688 431 till 689 120 till 689 809 till 690 498 till 691 187 till 691 876 till 692 565 till 693 254 till 693 943 till 694 632 till 695 321 till 696 010 till 696 699 till 697 388 till 698 077 till 698 766 till 699 455 till 700 144 till 700 833 till 701 522 till 702 211 till 702 900 till 703 589 till 704 278 till 704 967 till 705 656 till 706 345 till 707 034 till 707 723 till 708 412 till 709 101 till 709 790 till 710 479 till 711 168 till 711 857 till 712 546 till 713 235 till 713 924 till 714 613 till 715 302 till 715 991 till 716 680 till 717 369 till 718 058 till 718 747 till 719 436 till 720 125 till 720 814 till 721 503 till 722 192 till 722 881 till 723 570 till 724 259 till 724 948 till 725 637 till 726 326 till 727 015 till 727 704 till 728 393 till 729 082 till 729 771 till 730 460 till 731 149 till 731 838 till 732 527 till 733 216 till 733 905 till 734 594 till 735 283 till 735 972 till 736 661 till 737 350 till 738 039 till 738 728 till 739 417 till 740 106 till 740 795 till 741 484 till 742 173 till 742 862 till 743 551 till 744 240 till 744 929 till 745 618 till 746 307 till 746 996 till 747 685 till 748 374 till 749 063 till 749 752 till 750 441 till 751 130 till 751 819 till 752 508 till 753 197 till 753 886 till 754 575 till 755 264 till 755 953 till 756 642 till 757 331 till 758 020 till 758 709 till 759 398 till 760 087 till 760 776 till 761 465 till 762 154 till 762 843 till 763 532 till 764 221 till 764 910 till 765 599 till 766 288 till 766 977 till 767 666 till 768 355 till 769 044 till 769 733 till 770 422 till 771 111 till 771 800 till 772 489 till 773 178 till 773 867 till 774 556 till 775 245 till 775 934 till 776 623 till 777 312 till 778 001 till 778 690 till 779 379 till 780 068 till 780 757 till 781 446 till 782 135 till 782 824 till 783 513 till 784 202 till 784 891 till 785 580 till 786 269 till 786 958 till 787 647 till 788 336 till 789 025 till 789 714 till 790 403 till 791 092 till 791 781 till 792 470 till 793 159 till 793 848 till 794 537 till 795 226 till 795 915 till 796 604 till 797 293 till 797 982 till 798 671 till 799 360 till 800 049 till 800 738 till 801 427 till 802 116 till 802 805 till 803 494 till 804 183 till 804 872 till 805 561 till 806 250 till 806 939 till 807 628 till 808 317 till 809 006 till 809 695 till 810 384 till 811 073 till 811 762 till 812 451 till 813 140 till 813 829 till 814 518 till 815 207 till 815 896 till 816 585 till 817 274 till 817 963 till 818 652 till 819 341 till 820 030 till 820 719 till 821 408 till 822 097 till 822 786 till 823 475 till 824 164 till 824 853 till 825 542 till 826 231 till 826 920 till 827 609 till 828 298 till 828 987 till 829 676 till 830 365 till 831 054 till 831 743 till 832 432 till 833 121 till 833 810 till 834 500 till 835 189 till 835 878 till 836 567 till 837 256 till 837 945 till 838 634 till 839 323 till 840 012 till 840 701 till 841 390 till 842 079 till 842 768 till 843 457 till 844 146 till 844 835 till 845 524 till 846 213 till 846 902 till 847 591 till 848 280 till 848 969 till 849 658 till 850 347 till 851 036 till 851 725 till 852 414 till 853 103 till 853 792 till 854 481 till 855 170 till 855 859 till 856 548 till 857 237 till 857 926 till 858 615 till 859 304 till 859 993 till 860 682 till 861 371 till 862 060 till 862 749 till 863 438 till 864 127 till 864 816 till 865 505 till 866 194 till 866 883 till 867 572 till 868 261 till 868 950 till 869 639 till 870 328 till 871 017 till 871 706 till 872 395 till 873 084 till 873 773 till 874 462 till 875 151 till 875 840 till 876 529 till 877 218 till 877 907 till 878 596 till 879 285 till 879 974 till 880 663 till 881 352 till 882 041 till 882 730 till 883 419 till 884 108 till 884 797 till 885 486 till 886 175 till 886 864 till 887 553 till 888 242 till 888 931 till 889 620 till 890 309 till 890 998 till 891 687 till 892 376 till 893 065 till 893 754 till 894 443 till 895 132 till 895 821 till 896 51

användning.¹¹ *Svenska Dagbladets* artikelserie var alltså i hög grad uppmärksam i samhällsdebatten. Tidningsdebatten må ha blivit bortglömd, men de frågor som den aktualiserade om livslöner, privatekonomi och klassidentitet är fortfarande aktuella.

Tidpunkten och den politiska kontexten är intressanta. År 1950 hade den allmänna inkomstutjämnings effekter redan på allvar visat sig i det svenska samhället medan den högre utbildningens demokratisering knappt ens inletts. Mellangrupperna växte numerärt, och särskilt kraftigt under åren kring 1950.¹² Redan under mellankrigstiden började en diskussion inom flera partier om hur man på bästa sätt lockade medelklassväljarna till sig.¹³ SvD:s serie kan ha haft ett politiskt syfte och bör då betraktas som högerpropaganda som fick ett positivt gensvar även utanför de konservativt sinnades krets.

En annan aspekt handlar explicit om utbildningspolitiken. Samtidigt som medelklassdebatten pågick arbetade regeringen med en proposition om studentsociala stödåtgärder som lades fram senare samma vår. Utbildningens demokratisering och utnyttjandet av den så kallade begåvningsreserven var en aktuell fråga och en uttalad politisk ambition från regeringens sida, men hur den bäst kunde förverkligas var ännu under diskussion.¹⁴

Medelklassdebatten var givetvis ännu djupare rotad i samhällsförändringar under 1900-talet. *Svenska Dagbladet* tog fasta på oroliga stämningar som hade funnits sedan mellankrigstiden inom samhällets mellanskikt. Inkomstklyftorna minskade och även realinkomsterna för ett högre mellanskikt sjönk. Utbildning ledde inte längre automatiskt till en privilegierad ställning. En borgerlig livsstil med stor bostad, hembiträden och middagsbjudningar blev omöjlig att upprätthålla för vissa grupper som var vana vid eller strävade efter den sedan tidigare. Privatekonomiska problem diskuterades alltmer i dessa kretsar och sådana diskussioner framstår som ett sätt att bearbeta de sociala förändringarna. Ett utpräglat missnöje uttrycktes allt oftare i termer av medelklassproblem.¹⁵ Däremot skedde knappt någon nämnvärd organisering med medelklassen som samlade begrepp, även om några misslyckade försök gjordes efter första världskriget.¹⁶ Dessa misslyckanden förklarades i samtiden med ovilja inför kollektiva aktioner och bristen på gemensamma värderingar hos dem som uppfattades tillhöra denna grupp.¹⁷

Debatt- och programskrifter av det slag som *Svenska Dagbladet* publicerade 1950 förekom sparsamt under första hälften av 1900-talet. Värda att nämnas är Valdemar Hammenhög (en av periodens populära författare) och Elis Håstad (professor i statsvetenskap och högerpolitiker) som båda skrev var sin medelklass-skrift under 1940-talet. Publikationerna är av olika karaktär. Hammenhög riktar i sin nazistiskt färgade skildring av *Medelklassens*

trångmål från 1941 kritiken mot både arbetarrörelsen och storfinsans samt varnar för krigets flyktingströmmar. Medelklassen definierar han som en bred "allmänhet" bestående av hantverkare, småföretagare, kontorister och handelsanställda m fl. Håstads ansats är mer systematisk och han pekar på den problematiska definitionen av medelklassen. Medelklassen saknar en "vi känsla" och har ofta ett ben i en annan samhällsklass. Dess viktigaste behov, menar Håstad, är en höjning av dess materiella standard som skulle föra med sig både trygghet och tydligare differentiering från andra grupper.¹⁸

Missnöje över medelklassens situation var varken något nytt eller någon typisk svensk företeelse. Ett slags bitterhetens diskurs, starkt förknippad med begreppet medelklass, växte fram under mellankrigstiden i flera europeiska länder. I exempelvis Frankrike mobiliserades missnöjet i intresseorganisationer för medelklassen i 1930-talskrisens spår och denna medelklassmobilisering fick en nytändning just under åren 1947–1950, bland annat i form av debattskrifter.¹⁹ Under mellankrigstiden var det kanske den tyska medelklassens öde som påverkade den svenska medelklassorn mest. I den svenska medelklasslitteraturen var exemplen från Tyskland många och den fiktiva skildringen av den lilla medelklassmänniskans tragedi i Hans Falladas populära roman från 1932, blev mycket inflytelserik i Sverige. Huvudpersonen Pinneberg i *Kleiner Mann – was nun?* fick ge namn åt det förfördelade manschettproletariatet även i Sverige, exempelvis när krav på högre löner och bättre levnadsvillkor framlades.²⁰ Går man till den nordamerikanska medelklasslitteraturen framträder en annan bild, om än med några års förskjutning. Där skildras inte samma oro som i Europa om hur man upprätthåller medelklass-status och livsstil i brist på pengar, utan snarare tvärtom: hur man skaffar sig status när man har uppnått relativt höga inkomster.²¹ Skillnaderna mellan beskrivningar av europeisk och amerikansk medelklass visar att frågan om hur ekonomi och kultur flätas samman i medelklassens självrepresentation är relevant att studera.²²

Livslön och livskvalitet

Debatten 1950 är särskilt intressant, dels för att den försökte föra fram en ny medelklassdefinition, dels för att de så kallade livslöneberäkningarna här introducerades för första gången för en bredare publik. Att tänka i termer av livslöner (den sammanlagda inkomsten under ett helt yrkesliv) är mer aktuellt i dag än någonsin. Akademikernas fackförbund, SACO, har så sent som hösten 2011 nylanserat livslön som ett nyckelbegrepp i en antologi om *Livslön – välja studier, arbete, familj*.²³ Livslön används oftast som redskap i beräkningen av universitetsutbildningars "lönsamhet". Dessa beräkningar bygger på en tolkning av utbildning som investering.²⁴ Enligt ekonomihis-

torikern Fay Lundh Nilsson och pedagogen Florian Waldow slog ett sådant tankesätt igenom i den svenska utbildningspolitiken först på 1960-talet, i samband med att den moderna humankapitalteorin introducerades.²⁵ Men redan i medelklassdebatten 1950 figurerar således investeringstanken i relation till högre utbildning. Möjligen kan publiceringen av en skrift från SACO 1963, ägnad enbart åt frågan om livsinkomster, tolkas som ett uttryck för ett mer utpräglat genomslag.²⁶

Begreppet livsinkomster lanserades som ett medel för jämförelser mellan olika yrken och sociala grupper och så småningom som ett sätt för individen att för egen del kalkylera i marknadstermer kring sitt liv och sin yrkeskarriär. Företagarorganisationen *Svenskt Näringsliv* erbjuder i dag en tjänst i form av ett räkneprogram på nätet under rubriken "Vad är din investering värd?". Där kan man genom att mata in ålder och utbildningar få fram en sifferuppgift om ens förväntade livsinkomst.²⁷ Denna kommodifiering eller snarare kapitalisering av akademisk utbildning i form av beräkningar av investering och avkastning är dock inte helt okontroversiell i dag heller. Exempelvis kommenterades en notis om livslöner och de akademiska studiernas dåliga lönsamhet, publicerad i *Dagens Nyheter* 2009, av 66 personer i nätupplagan. Av dessa var ett flertal – men långt ifrån alla – kritiska och i många inlägg ställdes livslön mot livskvalitet, ekonomiska värden mot andra livsvärden: "Okej. Men då struntar jag väl i de 3–4 öl eller fikapausen i veckan som denna halvmiljon skulle ge mig då. Eller vänta, nej. Livslön? Har aldrig hört ordet. Livskvalité däremot..."²⁸

Även livslöneberäkningarnas förespråkare tillägger ofta en reservation i stil med att "livet är inte bara lön".²⁹ Dessa formuleringar förstärker dock bara bilden av en motsättning mellan det materiella och det ideella, mellan ekonomiskt värde och kulturella värden. Det är just denna polariserade bild som jag ska försöka dekonstruera genom att undersöka historiskt vad man gör när man beräknar ekonomiskt värde, i det här fallet i samband med livslöner och medelklassens privatekonomi.

Livslöneberäkningarna placerades i en delvis annan kontext i debatten 1950 än i dag. Visserligen ville man även då jämföra lönsamheten i olika yrken med hjälp av denna kalkyl, men den som ansågs stå för "värdesättningen" var i första hand inte marknaden, utan staten. Det var skattesatserna och bidragspolitiken som uppfattades undergräva den "självklara" kopplingen mellan medelklassyrken och högre löner. Det främsta målet med livslöneberäkningarna var inte att åskådliggöra en förväntad arbetsmarknad utan snarare att kritisera staten i sin roll som kurssättare i människovärde, eller – för att använda Pierre Bourdieus ord – som centralbank för det symboliska kapitalet.³⁰ *Vecko-Journalen* skrev 1950:

Det betänkliga är naturligtvis inte lönesatserna i och för sig; det är som isolerat fenomen komplett likgiltigt om [...] spårvägskontrollör Andersson får lika hög inkomst som professor Pettersson. Men vad som inte är likgiltigt är att på detta sätt *staten infört en värdering av de skilda samhällsinsatserna*, som måste få återverkningar på varje livsområde. [kursiv i original]³¹

Värdighetsekonomier och klass mellan ekonomi och kultur

Begreppet värde och närliggande uttryck förekommer ofta i medelklassdebatten 1950. Det talades om utbildningens värde, socialförmånernas värde eller om en ”ny värdeskala ifråga om samhällsinsatserna”.³² De statistiska jämförelserna handlade även de om att värdera de olika yrkenas ekonomiska avkastning och att ställa denna mot det samhälleliga/kulturella värdet. I denna text använder jag dubbeltydigheten i värdebegreppet som en nyckel till förståelsen av hur ekonomi och kultur (i sin breda vardagliga bemärkelse, såsom värderingar, livsstil, men också bildning m m) hänger ihop. Värde betyder både ekonomiskt värde, som till synes är objektivt, och ideella/kulturella värden – eller rentav värdighet – som är normativa och subjektiva. Trots att de ofta ställs mot varandra på det diskursiva planet smälter dessa olika betydelser samman i praktiken.³³ På senare år har flera samhällsvetare börjat använda begreppet ”worth” (som på svenska översätts till *värd/e* även i betydelsen *värdig/het*) i klassanalyser som ett försök att uppmärksamma klass i relation till moraliskt värde och människovärde.³⁴ Dessa författare kombinerar ofta begreppen ”moral worth” och ”recognition” (erkännande). Det är dock inte självklart var ekonomi, och då särskilt omfördelning (”redistribution”) bör placeras i förhållande till värdighet och erkännande.³⁵

Här har vi kommit till ett viktigt stridsämne inom moderna klassteorier, nämligen frågan om binära kontra enhetliga perspektiv på klass. Många samhällsforskare av i dag utgår ifrån att ekonomin och ekonomiska aktiviteter är kulturellt inbäddade. Det är också okontroversiellt att hävda att det har skett en förskjutning från ekonomi till kultur vad gäller klass, det vill säga att klass alltmer är en kulturell kategoriseringsgrund i stället för en huvudsakligen ekonomisk sådan. Färre är villiga att överge tudelningen ekonomi-kultur i studiet av klass. De klassiska klassteorierna (Karl Marx, Max Weber, i viss mån även Bourdieu) bygger alla på en binär uppfattning, även om förhållandet mellan ”objektiv” ekonomi och ”subjektiv” kultur skildras på sinsemellan helt olika sätt i de olika skolorna. Detta har utmanats av vissa forskare, dels inom feministisk forskning,³⁶ dels inom det forskningsfält som kallas för ”cultural economy”, kulturell ekonomi.³⁷

Beverley Skeggs, som representerar feministisk kulturforskning, suddar bort skiljelinjen mellan kultur och ekonomi genom att i sina klassanalyser – förlagda i dagens Storbritannien – hävda att kultur i dag ofta betraktas som en *egendom* hos människor i olika klasser och kan exploateras eller användas som en resurs, både i en symbolisk och en faktisk ekonomi. Kultur använder hon i bred betydelse där känslor, dispositioner och habitus inkluderas. På så sätt skulle man, något överdrivet, kunna säga att i den svenska debatten 1950 används medelklassens känslor av oförrätt och förbittring som en resurs i ekonomiskt vinningssyfte.³⁸ Men det är inte detta spår om hur kultur omvandlas till ekonomi som jag kommer att följa här. I denna artikel visar jag i stället, med avstamp i det kulturekonomiska forskningsfältet, hur ekonomin fungerar som en *kulturell* resurs, eller snarare att de *ekonomiska* beräkningarna som användes i 1950-talets debatt samtidigt bör förstås som *kulturella* uttryck för klass.

I det sammanhanget kommer begreppet värde(n) som analytiskt redskap väl till hands och jag följer med dess hjälp upp en till synes enkel fråga: *vad räknas?* Frågan är hämtad från en bok av den amerikanske sociologen David Stark, som dock inte använder den i relation till klass utan inom nutida studier av organisationer.³⁹ För Stark är ordet ”worth” ett övergripande analysbegrepp (i det som han kallar för ”the sociology of worth”). På samma sätt är begreppet ett nyckelord hos de franska sociologerna Luc Boltanski och Laurent Thévenot i deras numera klassiska arbete om värdighetsekonomier (”economies of worth”).⁴⁰ Inte heller hos Boltanski och Thévenot är det klass som står i fokus – i alla fall inte i denna bok – utan de ”rättfärdiganden” som människor i allmänhet ägnar sig åt i olika samhälleliga kontexter. De visar att rättfärdiganden – och de värderingsprinciper som dessa bygger på – kan utgå från olika logiker, eller med ett annat ord, konventioner. Marknadens logik särskiljs som bara en av många i deras bok, vid sidan om det civila samhällets, produktionens, familjens, berömmelsens, eller den andliga världens (konst, religion, vetenskap, ideologi) värdelogik. Det är sådana moraliska ordningar (”moral orders”) som styr människors handlande och tänkande men de kombineras ofta i praktiken. I medelklassdebatten 1950 rättfärdigades, det kommer att framgå, kraven på höjda inkomster på en rad olika vis. Att tänka på klass med en sådan analysmodell öppnar också för en upplösning av den binära synen, men utifrån ett pluralistiskt i stället för ett endimensionellt perspektiv.⁴¹ Ekonomins logik är inte mer ”objektiv” än de andra värdelogikerna.

Livslöneberäkningarna i den svenska medelklassdebatten framstår först som försök att bringa ett slags ordning i värderingarna utifrån marknadens logik (”vad är min utbildning, mitt arbete, min sakkunskap värd i pengar?”), men sådana beräkningar bygger samtidigt på värderingar av andra slag: vad

är ett värdigt yrke eller en värdig livsstil? Sedan är man tillbaka i frågan: vad kostar ett sådant liv, har vi råd med det? Och i förlängningen: vad borde samhället värdesätta? Vad värdesätter ”vi” och ”de andra”? När även klassperspektivet tillkommer blir värdighetsekonomierna ännu mer uttalade eftersom klassificering nästan alltid innebär värdering.

I det följande låter jag således analysen av medelklassdebatten styras av den enkla men högst klagande frågan: vad räknades? Vad betyder de ekonomiska kalkylerna? Jag vill visa att det som framstår som ”rena ekonomiska kalkyler” av medelklassens livsinkomster och budgetar också är beräkningar av livsvärden, värdighet och ”livskvalitet”. Hur rättfärdigades de ekonomiska kraven? Vad ansågs vara av värde och hur jämförde och sammanjämkade man i praktiken olika slags värden? Och till slut: hur artikulerades klass i denna sammansmältning av det materiella och det kulturella?

Svenska Dagbladet och medelklassen

Låt oss nu titta lite närmare på medelklassproblematiken såsom den presenterades i pressen år 1950. *Svenska Dagbladet* publicerade, som tidigare nämnts, sin artikelserie även i bokform med en del kompletteringar under titeln *Rättvisa åt medelklassen*. Den kom ut redan våren 1950 sammanställd av artikelseriens redaktör, Sten Natt och Dag. Jag har använt mig av både originalartiklarna och den utgivna skriften, samt den övriga pressens reaktioner.

Artikelserien, liksom boken, är skriven som ett samtal mellan herrarna *Practicus* och *Akademicus*. Båda är från Stockholm, i trettioårsåldern och ”har hustru med två minderåriga barn att försörja”. *Practicus* saknar formell utbildning och tjänar 7 500 kr om året (medelinkomst – familjeinkomst – för industriarbetare och lägre tjänstemän i Stockholm). *Akademicus* tjänar 12 000 kr om året, ”mitt-inkomsten för akademikerna 15 år efter studentexamen”.⁴² *Practicus* står självfallet som representant för de praktiska yrkena och kroppsarbetarna och *Akademicus* är talesman för den ”bildade medelklassen”. Genom att på detta sätt levandegöra statistikens genomsnittsmänniska i klassuppdelade varianter blir budskapet på samma gång slagkraftigt och (i alla fall till synes) vetenskapligt grundat.⁴³ I dag betraktas det inom historievetenskapen som närmast en självklarhet att statistiska framställningar kan och bör analyseras som kulturella konstruktioner eller som strategier för kommunikation, vilket inte är detsamma som att de nödvändigtvis är missvisande. Statistikens kategorier, sammanställningssätt och dess anspråk både skapar och avslöjar den bild av verkligheten som upphovsmännen har eller vill förmedla.⁴⁴

Den första artikeln (”Våra missgynnade statstjänstemän”, 10/1 1950)

slog an tonen i medelklass-serien och lyfte det privatekonomiska missnöjet till ett allmänt samhällsproblem: statstjänstemännens realinkomster hade försämrats sedan 1939, samtidigt som industriarbetare hade ökat sina realinkomster med nästan 30 procent. Försämringen gällde också anställda i det kulturella livet – ”präster, professorer, docenter, läroverkslärare, folkskollärare och stora grupper av läkare och veterinärer, vissa officersgrupper och arkivtjänstemän m.fl.” – och skulle enligt artikeln få ”menliga följder av psykologisk art”, bland annat att tilltron till statsförvaltningen skulle minska. I den påföljande artikeln skulle tidningen driva sin utredning längre och visa att ”medelklassen” hade fått det sämre än arbetarklassen, inte bara proportionellt, utan även i *absolut* ”värde”.

Klasskillnader etableras

I medelklass-seriens andra artikel ”7500 i lön bättre än 12000”, publicerad den 12 januari 1950, träder herrarna Prakticus och Akademicus i förgrunden och deras privatekonomier och yrkeskarriärer ställs mot varandra. De samtalar om löner, skatter, sociala förmåner och utbildningskostnader:

– När vi båda fyllde 15 år valde Du Prakticus att sluta skolan och bli springpojke för att sedan gå över till en storindustri som lärling. Jag åter fortsatte att studera först på gymnasiet och sedan vid universitetet. Fram till studentexamen klarade mina föräldrar utgifterna för mitt uppehälle. Sedan kom exercisen och därpå 5 studieår i Uppsala, för vilka jag ådragit mig en samlad studieskuld på 20 000 kr. Under mina inkomstlösa år tjänade Du först 3000 kr. Senare steg din årslön till 7500 kr. Efter examen hade jag några praktiska utbildningsår i mitt yrke med lön. Men samtidigt bildade jag familj och fick mina första två barn. Först nu vid fyllda 30 år kan jag tänka på att amortera studieskulden.

Klasskillnaden spikas således fast från början med både statistisk tydlighet och personifiering av genomsnittsmän inom båda klasserna. Jämförelsen mellan grupperna glider över till en jämförelse mellan två – visserligen statistiskt representativa – individer. Denna förskjutning bidrar till att vi får en förenklad bild av bådaskas ekonomiska start i livet: studier eller förvärvsarbete. Prakticus sägs ha ”valt” att sluta skolan och börjat tjäna pengar redan vid ung ålder, medan Akademicus läste på gymnasiet med föräldrarnas stöd. Prakticus föräldrar är frånvarande, de varken ger eller tar emot ekonomiskt stöd av sonen.

Akademicus betalar 1 000 kr mer i skatt på sin lön på 12 000 kr, räntorna och amorteringarna på studieskulden tar 1 653 kr. Samtidigt har Prakticus

familj en rad sociala förmåner (behovsstipendier, social hemhjälp, mödranhjälp m m) som inte Akademicus har rätt till på grund av sin nominellt högre inkomst. Värdet av dessa förmåner höjer Prakticus inkomst med 1 700 kr. Den ursprungliga skillnaden på 4 500 kr mellan de bådas löner har nu krympt till 1 47 kr. ”Tyvärr stannar jag inte ens på plus”, säger Akademicus och fortsätter dra fram siffror ur sin budget. Det visar sig att om Akademicus dessutom kompletterar den sociala försäkringen med privat försäkring, för att uppnå samma grad av trygghet som Prakticus har jämfört med sin inkomst, så kostar detta 246 kr om året. Inte nog med det, han måste också lägga till en utgift på 1 000 kr årligen som täcker bokinköp, nödvändiga för hans yrkesutövning.⁴⁵ Observera att kalkylen av inkomster hos Akademicus inkluderar flera poster för ”nödvändiga” utgifter medan Prakticus inte anses behöva göra några utlägg av samma dignitet.

Dessutom kommer Prakticus söner och döttrar kunna få statliga stipendier om de skulle välja att läsa på universitetet, medan Akademicus barn på grund av faderns inkomst kommer att uteslutas. *Svenska Dagbladet* stödjer sig här på *Betänkandet angående studentsociala stödåtgärder* (SOU 1948:42). Där framgår det ur statsstipendienämnden i Uppsalas yttrande att sökanden vilkas föräldrar har en årlig inkomst på 10 000 kronor och därutöver aldrig i praktiken kommer i fråga för dessa inkomstgraderade stipendier. Regeln gällde även när studenterna påvisade utmärkta studiemeriter och i sådana omständigheter där det var tydligt att föräldrarna inte kunde stödja dem ekonomiskt.⁴⁶

Svenska Dagbladet lade fram ett bestickande exempel för att illustrera detta, och betänkandet visar att det fiktiva exemplet i detta fall hade ett faktiskt underlag. I artikeln berättas följande: Akademicus ville sända två söner till universitetet och stödja dem i viss mån genom att han betalade halva deras utgifter medan de fick låna andra hälften. Kostnaden för detta skulle bli 4 000 kr om året. För att familjen skulle få behålla sin levnadsstandard – och därigenom sin värdighet? – måste årsinkomsten antingen höjas till 17 000 kr (4 000 extra plus ökad skatt), eller också sänkas till 7 500 kr. I det senare fallet skulle söner nämligen bli berättigade till statsstipendier och familjen till andra förmåner. 7 500 kr var alltså just i detta fall ”bättre än 12 000 kronor i lön”.⁴⁷ Men då reagerar Prakticus och påpekar att en jämförelse vid 30 års ålder är orättvis. Akademicus inkomster kommer att öka längre fram i livet medan Prakticus inte kan höja sin lön ytterligare. Efter 45 års ålder med minskad arbetsförmåga kan dessutom hans arbetsförtjänster mycket väl komma att krympa. En del sociala förmåner bortfaller också när barnen har vuxit upp. Det krävs alltså beräkningar för hela levnadsloppet för att jämföra de två människors ekonomiska situation.

Livslönerna

Nästa artikel med rubriken ”Spårvägskontrollör har 40000 kr:s läkares lön” (17/1 1950), var den riktiga sensationen i serien.⁴⁸ Den skulle visa att Practicus misstar sig om han tror att hans inkomster i ett längre perspektiv hamnar under Academicus inkomster. Här populariserade tidningen, som jag har nämnt, de så kallade livslönerekalkylerna. Metoden hade använts i Sverige av statistiker sedan 1938, till en början främst i utredningar som handlade om löner inom läkarkåren. Livslöner beräknades sedan även för andra akademiska yrken som på detta sätt jämfördes med praktiska yrken. I dessa uträkningar var syftet att komma fram till en rättvis ersättning för den långa utbildningen. År 1944 gjordes en utredning av Carl-Erik Quensel (professor i statistik vid Lunds universitet), på uppdrag av Sveriges yngre akademikers centralorganisation, om akademikers inkomstbehov. Det är hans formler som användes i *Svenska Dagbladets* utredning.⁴⁹

Tidningen räknade fram livsinkomster baserade på en statistisk framtidsbedömning utifrån rådande förhållanden. Siffrorna som presenterades visade att en läkare och en man som började arbeta som springpojke och sedan avancerade till konduktör och spårvägskontrollör fick nästan lika stora livsinkomster. *Spårvägsmannen* jämfördes med ynglingen *Medicus* under deras förväntade karriärer mellan 15–65 års ålder. Spårvägsmannens livslön blev, enligt den kalkyl som tidningen lade fram, 368 100 kr, och Medicus livslön 357 650 kr (förutsatt att han inte avancerade längre än till underläkare). Om Medicus i stället öppnade en privatpraktik vid 38 års ålder så ökade hans livsinkomster, men bara med 25 000 kr fram till 65 års ålder.

Kalkylen väckte som sagt uppståndelse, både uppskattning och kritik. De löneuppgifter *Svenska Dagbladet* hade använt sig av var i stort sett riktiga och representativa. Det var *sättet* att räkna ut den ”uppskjutna studielönen”, (som måste kompenseras i den verkliga lönen när akademikern börjar arbeta) som kunde diskuteras. Den räknades ut genom att man lät fiktive Medicus låna upp (mot gällande ränta och med obligatoriskt livförsäkringsskydd) under studietiden exakt de belopp som Spårvägsmannen lyfte i nettolön vid samma ålder. Dessutom lade man till några hundralappar för nödvändiga merkostnader som skulle täcka kurslitteratur och kursavgifter.⁵⁰ På det sättet visade kalkylen med de uppskjutna studielönerna att kostnaden för en med. lic. examen värderades till ansevärdiga 97 000 kr, en summa som sedan måste, menade man, kompenseras fullt av läkarlönen.

Det höga värdet av examen justerades senare ner till något mer blygsamma 72 240 kr, efter invändningar i den övriga pressen. Den fortfarande höga summan kan dock jämföras med kalkylen för de *faktiska kostnaderna* som presenterades i studentsociala utredningens betänkande (SOU 1948:42).⁵¹

Totalkostnaden, som räknades fram där, var starkt beroende av utbildningens längd, och i viss mån av utbildningsinriktningen. Högst var studiekostnaderna för just med. lic. examen; åtta års utbildning kostade sammanlagt i genomsnitt 35 200 kr. *Svenska Dagbladet* hade dels räknat med en större fiktiv budget för medicinstudenten (motsvarande spårvägsmanens lön), dels kalkylerade man med lånekostnader för hela den summan. Många av verklighetens studenter hade antingen statliga stipendier eller egna medel genom sidoinkomster och ekonomiskt stöd från föräldrarna. De som saknade egna medel men ändå inte kunde få statligt stöd (det gällde stora grupper av "medelklassen", som kom från familjer med inkomster över cirka 9 000 kr, enligt SOU 1948:42), fick visserligen låna för sina studier, men behövde långt ifrån samma summa som deras årskamrater med praktiska arbeten tjänade. Därigenom hade *tidningens fiktiva exempel* förmodligen inte motsvarigheter i verkligheten, men det hävdades att detta var det enda sättet att göra jämförelsen mellan praktiska och akademiska yrken rent ekonomiskt rättvisande, objektiv och vetenskapligt tillförlitlig.

Invändningarna mot artikeln gällde *hur man räknade*: å ena sidan kalkylens fiktiva karaktär, att den uppskjutna studielönen räknades med för stora belopp, att tidningen inte hade räknat med pensionsåren då akademikerna har mycket högre inkomster än arbetarna, att det fanns förmånligare studielåneformer, att kalkylen byggde endast på framtidsbedömning och att den välavlönade spårvägsmanen inte var ett lämpligt jämförelseobjekt.⁵²

Å andra sidan hörde en rad privatpersoner av sig till tidningen och pekade på poster som de menade saknades i medelklassbudgeten: de nödvändiga kostnaderna för vidareutbildning under yrkeskarriären (inte bara bokinköp utan också exempelvis tidskriftsprenumerationer), kravet på finare och mer kostsamma kläder, högre bostadskostnader då akademiker ofta arbetar hemma – vissa ville till och med ta upp bland dessa "primära kostnader" avgifterna till ideella föreningar och välgörenhetsinrättningar.⁵³ Det är uppenbart att dessa så kallade "nödvändiga" och "primära" utgiftsposter utgjordes av självklara beståndsdelar i en borgerlig livsstil. Just på grund av deras självklara status ville man inte se dem som konsumtionsutgifter utan som kostnader att dra av innan man räknar ut medelklassfamiljens konsumtionsutrymme. Detta återkommer jag till längre fram.

En del av de seriösa invändningarna bemöttes och vissa uppgifter korrigerades innan serien gavs ut i bokform. Exempelvis hade man lagt till kalkyler som å ena sidan innefattade skillnader skapade av pensionen samt justerade kostnaderna för studielånen neråt och å andra sidan inkluderade poster till bokinköp för Medicus eller Academicus.

Livslöneräkandet i *Svenska Dagbladet* stannade dock inte vid jämförelsen mellan medicinaren och spårvägsmanen. I en artikel den 1 februari 1950

räknade man fram livslöner för en rad olika yrkesgrupper, från grovarbetare till läkare. Dessa beräkningar är svåra att kontrollera då även "sociala löner" (med andra ord socialförmåner) räknades in för de lägst betalda grupperna.⁵⁴

Tabell 1. SvD:s kalkyl. Livslöner för olika inkomsttagare (med hänsyn till studieskulder, lön, skatter, amorteringar på studieskulden) till 65 års ålder

	Behållen livsinkomst (kr)
Löntagare v. existensminimum	236 000
Präst*	244 540
Grovarbetare	278 850
Kansliskrivare	307 060
Lektor	309 570
Adjunkt	312 080
Yrkesarbetare	315 870
Byråsekreterare	329 270
Underläkare	357 650
Professor	362 230
Spårv.-kontrollör	368 100
Kompaniofficer	386 360
Privatpraktiker	394 460
Byråchef	402 410
Regementsofficer	466 710

*Prästlönerna reglerades och höjdes senare samma år.

Källa: *Rättvisa åt medelklassen*, s. 89.

Yrkesarbetaren gick då om både lektorn och adjunkten och spårvägs-kontrollörens yrke visade sig vara ekonomiskt lönsammare än byråsekreterarens eller professors. Det är dock inte de exakta siffrorna som är intressanta här utan jämförelsen såsom den framställdes av *Svenska Dagbladet*.

Tidskriften *Tiden* publicerade i april samma år en omräknad jämförelsetabell mellan olika yrkesgrupper. Där hade livsinkomsterna justerats med hänsyn till pensionskostnader och pensioner samt semesterförmåner och sjukförmåner. Studiekostnaderna hade också nedräknats, det framgår däremot av artikeln inte hur. Allt detta förändrade resultatet så att yrkesarbetaren och grovarbetaren hamnade längre ner i lönejämförelsen och deras livsinkomster överträffade bara två lägst betalda kvinnoyrken, sjuksköterskorna och maskinskriverskorna. Andra yrkesrepresentanter med högre

utbildning hade enligt *Tidens* artikel högre livsinkomster än arbetarna, och även högre än spårvägskontrollören (som fortfarande låg snäppet högre än kontoristen). *Tiden* verkar dock genomgående ha använt bruttolöner, medan en av SvD:s poänger var just att beräkna livslönerna med hänsyn till skatten.⁵⁵ Senare under året publicerade Quensels statistikerkollega Sven Moberg en artikel om "Studenten och livslönen" i samma tidskrift, också den anknöt polemiskt till SvD:s serie. Moberg använde sig dock av en annan teknik, nämligen att beräkna livslöner utifrån faktiska historiska (men redan inaktuella) siffror i stället för – som Quensel och SvD gjorde – fiktiva (men aktuella och framtidsprojicerade) siffror för förväntade löner beräknade utifrån det aktuella löneläget för olika åldrar. Mobergs beräkning resulterade i relativt sett mer fördelaktiga livslöner för medelklassyrkena.⁵⁶ Kalkylerna och beräkningsgrunderna blev föremål för diskussioner även inom den icke sakkunniga publiken. Offentliga debattaftnar anordnades (exempelvis i studentstaden Uppsala) och debattartiklar publicerades om det rätta sättet att beräkna livslönerna, och därigenom aktualiserades frågan vad medelklassens yrkeskarriärer var "värda".⁵⁷

Dagens Nyheter menade att SvD:s kalkyler var överdrivna och att "låta de stå oemotsagda vore att skämma en god och riktig sak". DN hävdade att en sådan tendentiös användning av statistiska uppgifter undergrävde tilltron till de "viktiga iakttagelser", som artikelserien annars gjorde. Även med de justeringar som DN föreslog stod nämligen spårvägskontrollören kvar bland dem som kunde jämföras med akademikerna.⁵⁸ Uppsalastudenternas tidning *Ergos* redaktion förde en liknande argumentation. Efter en kritik av SvD:s "overdärhäftiga statistikhantering" konstaterade den att man inte behövde komma med "uppkonstruerade siffror" eftersom "de riktiga siffrorna visar klart på förefintliga missförhållanden".⁵⁹

Ord som "penningplacering" eller "förlustaffär" användes i samband med universitetsutbildningen i livslönekalkylerna och signalerar tydliga förankringar i ett värdesystem baserat på marknadens logik.⁶⁰ Budskapet var dock att något var fel: det ekonomiska värdet borde inte avvika så pass från det uppfattade kulturella och samhälleliga värdet. Pengar i sig ansågs inte ge värdighet, men användes för att hantera jämförelser av värdighet. Därför blir det intressant att studera argumentationen för "berättigade" inkomstskillnader. Enligt SvD tjänade spårvägskontrollören 132 000 kr över existensminimum, 90 000 över grovarbetarlönen och 45 000 över den vanliga konduktörs(livs)lönen. "Denna merlön är alltså en betalning för de tjänster Spårvägskonduktören gör samhället genom att skaffa sig ökad fackutbildning och genom att visa allmän duglighet och skicklighet i sitt arbete, så att han vinner befordran." Och då kan man ställa sig frågan, skriver SvD vidare, hur mycket lön en läkare, som har studerat i 13 år efter realexamen, bör få.

Livslöner netto för olika yrken. Basår 1950

PROFESSORN:
352 230 kr.

ADJUNKTEN:
312 000 kr.

KAPTENEN:
252 410 kr.

Ur *Svenska Dagbladet* den 1 februari 1950.

Tidningen beräknade den nödvändiga (önskvärda) årslönen för läkare till 22 000 kr, och konstaterade sedan att bara en tredjedel av läkarna kom upp till denna lön.⁶¹ Vad som räknas här är uppenbarligen inte längre individens investering eller kostnader (utifrån ett slags marknadslogik), utan hur olika insatser ska belönas av samhället. Värde logiken har således skiftat inom en och samma stridsfråga, den om livslönerna.

Idealism som argument för mer pengar

Ekonomi och penning betyder inte allt, betonade *Svenska Dagbladets* skribent och konstaterade att yrkesvalet för de flesta inte enbart påverkades av den framtida inkomsten. Ungdomarna väljer yrke utifrån sin begåvning, intresse, familjetraditioner och inte minst med hänsyn till de ekonomiska resurser som föräldrarna kan erbjuda. De akademiska yrkenas höga sociala status lockar också, men om inte den ekonomiska ersättningen blir större, kommer detta att hindra just de fattigaste ungdomarna från att studera:

Men om ett eller fler akademiska yrken genom den statliga löne-, skatte-, och socialpolitiken pressas så långt ner på skalan, att varje fattig yngling, som väljer detta yrke, därmed också väljer ett liv, som från examensdagen

Onsdagen den 1 Februari 1950

A

SJUSKÖTERSKAN:
268 370 kr.

YRKESARBETAREN:
315 870 kr.

GROVARBETAREN:
278 850 kr.

fram till 65 årsdagen blir fyllt av ekonomiska bekymmer, medan han kunnat haft det ekonomiskt bättre i ett praktiskt yrke, då söker sig den ungdom som inte har välbärgade föräldrar av ren självbevarelsedrift bort från dessa akademiska låglöneyrken, hur stark än den sociala glansen kring dessa än i dag må vara.⁶²

Många som väljer akademiska yrken har en idealistisk syn på kultur och vetenskap och är villiga att offra en hel del för sina studier, fortsatte skribenten: "De flesta av vetenskapens och kulturens lärjungar köper sitt inträde i templets förgårdar med dryga skuldbördor tillkomna under lång studietid." Men denna idealistiska inställning får inte utnyttjas av samhället så att man gör "de akademiska yrkenas materiella bas så smal, att dess utövare hindras att prestera sitt bästa i arbete och livsuppgift".⁶³ Ett slags idealism tillskrevs akademikerna även i andra debattinlägg. *Ergo* skrev om ett "rent idealistiskt behov av studier",⁶⁴ medan *Vecko-Journalen* talade om den bildade medelklassens idealistiska strävan att vara kulturbärande i samhället i stället för att välja arbeten som ger högre förtjänster. Kontentan var likafullt att medelklassen inte hade råd med denna idealism längre. *Vecko-journalen* lyfte fram tanken i huvudrubriken till en av sina fyra stora artiklar: "Att tjäna pengar och tjäna samhället" – något som tidningen menade hade blivit en

omöjlig kombination.⁶⁵ Här samsades en form av andlig värdelegik, där strävan efter kunskap och finkultur sågs som det högsta goda, med den samhällseliga värdelegiken där värdighetens källa var att tjäna kollektivet med sina individuella insatser.

Detta krav på höjd *materiell* standard (i form av högre inkomster och lägre skatter) för att ha råd med *idealism* i sitt yrke behöver inte uppfattas som en självmotsägelse. Det vi bevittnar här kan nämligen också ses som en kritisk respons på expertsamhällets framväxt där klassiska borgerliga förtroendeprofessioner (med inslag av idealism i sin yrkesutövning) successivt ersätts av en marknadsbaserad expertkår. Yrken som lärare, jurist och läkare förvandlas i denna process från en "livsuppgift" med en viss livsstil och hållning till arbeten som man utför mot betalning under arbetsdagen.⁶⁶

Svenska Dagbladet avslutade sin serie med en ledare kallad "Rättvisa åt medelklassen", som pläderade för skydd åt de "kulturbärande och kulturskapande folkskikten". Det hävdades att just de utgjorde medelklassens kärna och att deras ekonomi pressades till bristningsgränsen på grund av skattepolitiken och genom att många sociala förmåner var inkomstgraderade.⁶⁷

När artiklarna publicerades i bokform lät man även trycka filosofen Alf Ahlbergs, rektor vid Arbetarrörelsens folkhögskola i Brunnsvik, tidigare införda understreckare som sista kapitel med titeln "Hur den intellektuella medelklassen utarmas".⁶⁸ Han talade om akademikeryrkenas, särskilt läraryrkets, "proletarisering". De kvantitativa-statistiska jämförelserna säger inte allt om verkliga förhållanden, utan situationen är i själva verket värre, menade han. En metallarbetares realinkomst är bara "skenbart lägre" än läroverksadjunktens eller folkhögskolelärares. I själva verket är den högre. Detta på grund av att det andliga kulturarbetet har vissa materiella betingelser, som man måste ta med i räkningen, men som ofta glöms bort. Utöver studieskulder har akademiker utgifter på flera tusen kronor per år för inköp av böcker och tidskrifter och även för större bostad, då arbetet ofta måste utföras i hemmet. Dessa kostnader kallade han för "minimikrav, som alls icke har något med lyx och överflöd att göra". Han avslutade med att försäkra att han inte menade att metallarbetarens lön var för hög, men att akademikerens inkomster borde bli ännu högre:

Jag yrkar blott på att de i och för sig alltid berättigade strävan att höja levnadsstandarden för olika samhällsgrupper icke få leda till att de intellektuella yrkenas representanter sjunker *under* medelnivån. Med den nuvarande utvecklingen är detta i hög grad att befara.⁶⁹

Här blir det tydligt att medelklasskraven i debatten formulerades *relativt* i förhållande till andra grupper vilket därför krävde detaljerade jämförelser och

definitioner av klassgränser. Jämförelserna artikulerades både i ekonomiska och i kulturella-moraliska termer. Vid sidan om livsinkomsterna ställdes den idealism som medelklassen knappt hade råd med längre mot både högre livslöner och en utpräglat materialistisk attityd hos arbetarklassen. Men innan jag diskuterar denna gränsdragning mot arbetarklassen vill jag belysa vilka man räknade in i kategorin medelklass i 1950 års pressdebatt.

En ny medelklassdefinition?

Artikelserien målade fram bilden av en medelklass i kris. Det var den inte ensam om. Sociologen Torgny Segerstedt hävdade i sin samtida studie om *Människan i industrisamhället* (1955) att ”den gamla medelklassen visar missmod och i större utsträckning har övertagit [från arbetarna] rollen att vara en missgynnad samhällsklass”.⁷⁰ Denna medelklassens självömkan har visserligen en längre historia och en aktualitet än i dag,⁷¹ men Segerstedts påstående är ändå intressant eftersom det bygger på statistiska siffror som kan jämföras historiskt. Hans sociologiska undersökning gjordes i två industrisamhällen, Katrineholm och Huskvarna, just år 1950. Bland de tillfrågade tjänstemännen upplevde endast ca en tredjedel att de hörde till medelklassen, medan 84 procent av de manliga arbetarna (78 procent av de kvinnliga) såg sig själva som arbetarklass. När en liknande studie gjordes år 1988 i Katrineholm, skilde sig svaren på ett slående sätt från 1950 års uppfattningar om klasstillhörighet. Bland dem som av sociologerna kategoriserades som arbetare svarade inte mer än 51 procent av männen och 43 procent av kvinnorna att de hörde till arbetarklassen. Nästan 40 procent bland både manliga och kvinnliga arbetare såg sig själva som medelklass i stället. De som arbetade i tjänstemannaposition 1988 identifierade sig själva i mycket högre grad som medelklass (57 procent av männen, 79 procent av kvinnorna) än vad man gjorde 1950.⁷²

Denna förskjutning är på intet sätt specifik för de mindre industrisamhällen som ingick i undersökningen och kan inte heller förklaras med att klassbegreppet successivt har förlorat sin relevans. Om man jämför en aktuell studie (2008) med en Gallupundersökning från 1943 (se tabell 2) får man en ännu tydligare bild av förändrade uppfattningar av den egna klasstillhörigheten i Sverige. Att de som identifierar sig själva som medelklass (inkl. högre medelklass) har ökat från cirka 27 procent år 1943 till hela 68 procent år 2008 är en slående förändring, men kanske inte så förvånande. Det som är mer intressant i sammanhanget är däremot att andelen osäkra svar (”vet ej”, ”ingen uppfattning”, ”vill ej tänka i klass” m m) har minskat betydligt sedan 1940-talet, från 15 procent (andelen osäkra bland medelklassgrupperna var ännu högre, 20 procent) till sex procent år 2008. Siffrorna antyder således

inte bara en starkt ökad medelklassidentifiering utan också att det i dag har blivit mindre problematiskt än år 1943 att tänka om sig själv i termer av klass. Opinionssiffrorna bör förstås inte övertolkas eller okritiskt uppfattas som en enkel spegling av faktiska klassidentiteter. Förändringen över tid när samma fråga om klasstillhörighet ställs är ändå intressant.

Tabell 2. Klassidentitet i opinionsundersökningar 1943 och 2008 (procent)

	1943 (Gallup)	Frågeundersökning 2008 (Klass-SOM)
Arbetarklass	57	24
Medelklass	24	51
Högre/övre medelklass	3	17
Överklass	1	1
Vet ej/ Ingen uppfattning	15*	6

*Denna procentandel är ännu högre, 20 %, bland medelklassgrupperna.

Fråga 1943: "Om man delar upp vårt folk i fyra samhällsklasser, överklassen, den högre medelklassen, medelklassen, och arbetare och likställda, vilken samhällsklass anser ni att ni tillhör?" (över 2 000 svar)

Fråga 2008: "Man talar ibland om att det finns olika socialgrupper eller samhällsklasser. Om du själv skulle placera dig i en sådan samhällsklass, vilken av dessa skulle det vara?" (2 315 svar)

Källa: Mattias Bengtsson & Tomas Berglund, "Social rörlighet och klassidentifikation", i *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik*, Maria Oskarson m fl (red.), s. 35 och Elis Håstad (red.), "Gallup" och den svenska väljarkåren, Stockholm 1950, s. 270.

Vilka hörde egentligen till den "trängda medelklass", vars talan *Svenska Dagbladet* ansåg sig föra? Vem räknades som medelklass? Medelklassen är en svårdefinierad kategori och som sådan kritiserades begreppet av vissa samhällsvetare redan i samtiden. Exempelvis pläderade tjänstemannaforskaren Fritz Croner för att medelklassbegreppet hade blivit obsolet och irrelevant i social kategorisering. I förlängningen började man även argumentera mot treklassindelningen och klassbegreppet överhuvudtaget.⁷³ I dag finns dock, visar bland andra historikern Ulrika Holgersson, ett nyväckt teoretiskt intresse för klass som paras med argument för klassbegrettets aktualitet i dagens samhälle.⁷⁴ Man kan också konstatera att varken begreppet klass i allmänhet eller medelklass i synnerhet har försvunnit eller är irrelevanta i dag i det offentliga samtalet. Flera så kallade medelklassdebatter har blossat upp under 2000-talets första årtionde i media och ordet medelklass har

använts flitigt under 1990- och 00-talen i dagstidningar – och definitivt oftare än orden löntagare och arbetarklass.⁷⁵

Inom europeisk historieskrivning har medelklassen beskrivits som en arvtagare till den historiska bourgeoisie. I vissa språk är begreppen synonyma. Exempelvis använder Jürgen Kocka ordet *middle class* som en engelsk motsvarighet till tyska *Bürgertum* och franska *bourgeoisie*.⁷⁶ Enligt ett annat betraktelsesätt består kategorin medelklass av dem som hamnar mellan bourgeoisie/överklassen och arbetarna/underklassen. Detta kan ses som ett slags kompromisslösning, eftersom det enligt den polariserade marxistiska bilden av klassamhället egentligen inte finns någon medelklass utan endast ett mellanskikt som är dömt till undergång.⁷⁷ Min ambition är dock inte att slå fast en definition utan att studera hur den dåtida vardagliga definitionen formades.

Trots den vetenskapliga kritiken var både begreppet medelklass och den tredelade klassuppfattningen i praktiken mycket seglivade i Sverige. Tredelningen tillämpades år 1950 fortfarande i officiell statistik (kategorierna socialgrupp I, II och III härstammar från valstatistiken 1911) och i opinionsundersökningar. Hos Svenska Gallupinstitutet hette grupperna ”bättre situerade”, ”medelklass” och ”arbetare”. Medelklassen delades dock ibland upp i högre medelklass och medelklass. Även om det under 1940-talet dokumenterades en viss osäkerhet hos enskilda om vilka som tillhörde vilken samhällsklass (se ovan), levde själva den tredelade bilden starkt i vardagsanvändningen.⁷⁸ Artikelserien och hela den efterföljande pressdebatten vittnar om detta. *Svenska Dagbladet* fick kritik för den tendentiösa användningen av statistiska uppgifter, men själva klassindelningen och medelklassdefinitionen ifrågasattes i stort sett inte.⁷⁹ Överhuvudtaget användes ordet klass mycket flitigt i debatten.

I den ursprungliga artikelserien gavs dock ingen *uttalad* definition, det var först i boken *Rättvisa åt medelklassen* som redaktören/författaren gjorde ett försök att ringa in medelklassen.⁸⁰ I fråga om arbetarklassen anslöt sig skribenten till det konventionella synsättet och förde alla anställda kroppsarbetare dit (som därigenom överensstämde med socialgrupp III). Med statistik från år 1945 skulle det ge 1,7 miljoner människor, dvs 56,5 procent av alla inkomsttagare. Däremot ansåg han att ”socialklass” I (dvs överklassen) och II (medelklassen) inte kunde skiljas åt på ett traditionellt vis. Debattboken använde orden ”socialgrupp” och ”socialklass” omväxlande och som synonymer. Begreppet socialgrupp användes annars i den offentliga valstatistiken där indelningen gjordes efter yrkesbeteckningen i röstlängden genom en sammanvägning och värdering av yrkenas sociala status och inkomstnivåer. Där hamnade akademikerna automatiskt (alla med fil. kand. examen), oavsett om de var tjänstemän eller fria yrkesutövare, i socialgrupp I. Detta var

missvisande, med tanke på deras ofta låga löner och allmänna ekonomiska villkor, menade SvD:s skribent. I folkräkningarna användes å andra sidan begreppet "socialklass" och där räknades alla företagare (både kioskägare och storkapitalister) till socialklass 1 och alla anställda (bankdirektörer som butiksbiträden) till socialklass 2. Inte heller detta betraktades av skribenten som särskilt behjälpligt då medelklassen skulle definieras.

Den indelning som *Svenska Dagbladet* presenterade var dock, kan man i efterhand tycka, lika inkonsekvent. Men den var samtidigt desto mer informativ om hur medelklass som kategori artikulerades mellan ekonomi och kultur. Författaren menade att bland de traditionella socialgrupperna I och II, borde de som har inkomster över 20 000 kr/år räknas som överklass och de därunder som medelklass. Gränsdragningen gick vid den summa som ansågs behövas för att trygga ett ekonomiskt oberoende, inklusive möjligheten att hjälpa sina barn under studietiden. Detta skulle för år 1950 (med en viss justering av 1945 års siffror) ge ungefär 1 procent överklass (årslöner över 20 000 kr), 44 procent medelklass (löner mellan ca 5 000 och 20 000 kr) och 55 procent arbetarklass (löner mellan 3 000 och 12 000 kr).⁸¹ Indelningsprincipen för att dra gränsen uppåt, det vill säga mellan överklass och medelklass, grundades således enbart på de ekonomiska tillgångarna (inkomster) medan gränsen mellan arbetarklass och medelklass bestämdes av yrket, av arbetets karaktär, då arbetarklassen ansågs bestå av alla anställda kroppsarbetare. Nu var detta inte en definition med vetenskapligt anspråk, den bör främst ses som ett uttryck för ambitionen att ringa in medelklassen generöst uppåt och därigenom göra gruppen numerärt så stor som möjligt.

Samtidigt som SvD:s skribenter breddade kategorin medelklass – en vardagsdefinition som verkar ha fallit i god jord – lät de medelklassen representeras av akademikerna. Detta är intressant med tanke på att de yrkesgrupper som tidningen lyfte fram, exempelvis läkaren och läroverksläraren, var just de som enligt tidigare definitioner kategoriserades som socialgrupp I (överklass), så som jag har nämnt ovan. Dessutom utgjorde akademikerna bara en försvinnande liten del av hela befolkningen vid den tiden. Visserligen hade deras andel ökat sedan mellankrigstiden, från knappt en procent av befolkningen i åldrarna 25–65 år 1935 till 1,25 procent år 1950. Men den stora ökningen skulle komma efteråt. I dag har 39 procent av befolkningen i åldrarna 25–64 eftergymnasial utbildning, och 24 procent minst treårig högre utbildning.⁸²

Trots deras lilla andel framställdes akademikerna som självklara representanter för medelklassen i SvD:s artiklar. Den fiktiva figuren som förde medelklassens talan hette just Akademicus. Valfärdsreformerna krävde "utbildad kvalificerad arbetskraft" som lärare, läkare, tandläkare, hävdade man.⁸³ Genom teknikens modernisering och industrins rationalisering skulle

de enklaste arbetena försvinna, men behovet av utbildning bli desto större. ”Forskaren, konstruktören, ingenjören, läkaren, läraren [...] kan aldrig ersättas med än så genialt konstruerade maskiner.”⁸⁴ Här skymtar bilden av ett kunskapsamhälle med ett nytt slags medelklass som arbetar inom kunskapsintensiva yrken. Men även kultur i betydelsen finkultur lyftes fram som ett egenvärde: att ”njuta av kultur” hade blivit en möjlighet för allt fler, skrev också tidningen, men den politik som syftar till

att vilja åstadkomma en socialt rättvis inkomstutjämnning på längre sikt hotar att som yttersta konsekvens medföra en ekonomisk utarmning och proletarisering av de kulturfrämjande och kulturbärande skikten – främst då den intellektuella medelklassen.⁸⁵

Det är tydligt att i denna debatt om privatekonomi och livslöner formulerades medelklassens legitimitet på basis av bildning (idealism) och utbildningens värde för samhället (samhällsnytta). Definitionerna av medelklass som den kulturbärande klassen anknöt således till den ovan diskuterade synen på akademikerna som ”idealister”.⁸⁶ I medelklassartiklarna 1950 utvecklades denna tanke ytterligare då arbetarklassens *materialism* ställdes mot medelklassens påstådda *idealism*.

Bildning, konsumtion och gränsdragningar

Den konsumtionsprincip som inom arbetarklassen är vanligare än inom andra samhällsgrupper och framför allt betraktas som mera legitim, skulle kunna formuleras så: Snabb personlig behovstillfredsställelse, hellre än värdeinvestering [genom studier] för framtiden. (*Vecko-Journalen*, 1950:11)

Konsumismen lyfte mina föräldrar liksom bakvägen in i den värld de hittills stått utanför. Min klassresa [genom studier] kunde, sedd ur ett sådant perspektiv, förefalla som en onödig omväg. Kjell, Ingvar och Bertil, som jag lämnade kvar i Lunden, skulle förmodligen få sina radhus långt före mig. [...] Jag tror att de [mina föräldrar] uppfattade konsumtionssamhället och utbildningssamhället som två sidor av samma sak. (Ronny Ambjörnsson, *Mitt förnamn är Ronny*, Stockholm 1997, s. 74–75)

Vecko-Journalens artiklar talade i ännu mer explicita och offensiva termer om medelklassens roll i samhället än *Svenska Dagbladets*. Det var den bildade medelklassen som stod för kulturen i ett samhälle som beskrevs som ”ett triangeldrama mellan kapital - kroppsarbete - kultur”.⁸⁷ Jag har ovan nämnt hur det idealistiska draget och den kulturbärande uppgiften hos medelklassen betonades och användes som rättfärdigande för kraven på

högre levnadsstandard. Tidskriften utvecklade denna tanke till att handla om ett starkt särskiljande drag hos medelklassen. Gränsdragningen mellan medelklass och arbetare gjordes just på grundval av motsättningen mellan idealism och materialism. *Vecko-Journalen* gick så långt att den hävdade att arbetarklassen för det mesta präglades av ett krasst materialistiskt tänkande, medan medelklassen var villig till idealistiska och mödosamma uppoffringar för studiernas skull.

Den rimliga förklaringen till det oproportionerligt låga antalet arbetarstudenter i landet är naturligtvis att arbetarungdomen under intryck av de livsideal som omhuldas i deras miljö, hellre väljer att snabbt skaffa sig relativt stora omedelbara löneinkomster framför att engagera sig i ett mödosamt studiearbete med låg avkastning både nu och på framtiden.⁸⁸

Vecko-Journalens tolkning att "arbetarklassen i högre grad än medelklassen visar sig likgiltig för behov som faller utanför de rent materiella" angavs (bland annat) vara baserad på statistiska undersökningar, nämligen Socialstyrelsens undersökning av levnadsvillkor och hushållsvanor.⁸⁹ Men om man betänker innebörden i citatet ovan ur idéhistorikern Ronny Ambjörnsson självbiografiska essä är det lätt att se att det i mångt och mycket är själva *sättet* att dra gränser mellan sig och andra som klassificerar, dvs är utmärkande för en viss klass.⁹⁰ För Ambjörnssons arbetarklassfamilj handlade både studier och nya konsumtionsmöjligheter om värdighet, medan *Vecko-Journalen* ställde bildning mot materialism. I det här fallet betyder detta att *vad* som räknas och *hur* är lika avgörande när samhällsgrupper jämförs eller jämför sig med varandra som resultatet av beräkningarna.

Även några enstaka röster bland dåtidens debattörer försökte relativisera påståendet om medelklassens högre moral. I ett inlägg i *Tiden* demonstrerade sociologen Gunnar Boalt med exempel från *Kinsey-rapporten* från USA att man oftast – även i statistiska undersökningar – mäter och värderar alla samhällsgrupper med medelklassens (moraliska) kriterier.⁹¹ Att tillskriva arbetarklassen brist på moraliskt värde är en gränsdragningsstrategi som har dokumenterats både i historiska och i mer nutida studier.⁹²

Vecko-Journalens gränsdragning gentemot arbetarklassen var övertydlig. Utbildning, (fin)kultur (såsom bildade intressen) och en icke-materialistisk läggning gjordes till kärnan i medelklassens legitimitet. Så verkar även *Svenska Dagbladets* skribenter ha tänkt. Men det var motsägelsefullt på mer än ett plan. Dels framhölls en icke-materialistisk läggning för att legitimera krav på mer pengar, dels var det svårt att sammanjämka idén om utbildning som kärnan i självbilden med den breda medelklassdefinitionen. Å ena sidan talade SvD om en medelklass som utgjorde 44 procent av befolkningen, å

andra sidan utpekades akademisk utbildning (1,25 procent av befolkningen mellan 25–65 år) som det mest representativa för klassen. Medelklassen fick en tydlig profil men den stämde dåligt med statistiken. I *Svenska Dagbladets* serie lyftes spårvägskontrollören fram i jämförelsen med läkaren och den förra betraktades implicit som en representant för ”de praktiska yrkena”. En möjlig motsvarighet till Practicus alltså, medan läkaren var ett alter ego för Academicus. Men Spårvägsmannen, trots att han saknade teoretisk utbildning, hörde som statlig tjänsteman (visserligen av lägre grad) både enligt *Svenska Dagbladets* egen definition och enligt den officiella statistiken (valstatistikens socialgrupper) till medelklassen. Det verkar alltså som att tidningarna här försökte lansera en bild av medelklassen som var lite ”finare” än de officiella definitionerna. Akademiska yrken lyftes fram, men grupper som butiksbiträden och lägre kontorspersonal förbigicks med tystnad och man undrar om de överhuvudtaget räknades till medelklassen i sammanhanget.

De universitetsutbildade, vilka dessutom ofta innehade högre tjänstemannapositioner, hade länge betraktats som ”överklass” i det svenska samhället. I valstatistiken fördes de till socialgrupp 1 och både deras sociala status, livsstil och ekonomi garanterade dem en plats i samhällets toppskikt fram till 1900-talets första årtionden.⁹³ Vid ett tillfälle kategoriserade även SvD:s fiktiva figur Practicus dessa yrkesgrupper som överklass: ”nog räknar jag läkare, civilingenjörer, tandläkare, lektorer, rektorer m.fl. till den ekonomiska överklassen.”⁹⁴ Sedan framlades det, som vi har sett ovan, bevis på att de alls inte hade det så bra ekonomiskt. Akademikerna fick finna sig i att ha ”deklarerats” från överklass till medelklass och deras ekonomiska situation blev jämförbar med arbetarklassens. I SvD:s serie sker gränsdragningarna gentemot arbetarklassen således kulturellt och gentemot överklassen ekonomiskt.

Definitionen av medelklassen var ny jämfört med de gängse sociala grupperingarna, men synen på klassindelningen i samhället var gammal. Den var tredelad och hierarkisk och utgick främst från den traditionella socialgruppsindelningen från valstatistiken. Denna indelning var, som jag har visat, den överlägset mest tillämpade i Sverige under perioden 1911 till 1960-tal och verkar ha stämt väl överens med den allmänna uppfattningen.⁹⁵ På så sätt framträder i den bild som tecknades av *Svenska Dagbladet* både en nyare och en äldre syn på medelklassen.

Medelklasslivsstil och hushållsbudgetar

Man kan också närma sig frågan om hur klass artikulerades från ett annat håll, nämligen genom att läsa av vad som räknades som självklara beståndsdelar i livsstilen. I diskussioner om privatekonomi framgår sådant tydligt. Ekonomi är inte en objektiv kategori, inte ens om den presenteras i statistiska tabeller och noggrant utarbetade budgetar. Vilka poster som överhuvudtaget togs upp i budgeten och vilka kostnader/inkomster som bokfördes under dessa poster har varierat mellan olika perioder, olika grupper och inom olika traditioner.

Jag har ovan diskuterat några exempel på vad som räknades som nödvändiga utgifter – i stället för att räknas som exempelvis nöjeskonsumtion – i den typiska svenska medelklassbudgeten i 1950 års tappning. Fler upplysande detaljer finns att ta fasta på i den andra artikeln i *Vecko-Journalens* medelklass-serie. Tidskriften ville försvara SvD:s slutsats av livslönealkylerna, nämligen att en läroverkslektor tvingades hålla samma standard som en arbetare. Kritikerna talade om överdrifter, men kalkylen var inte alls orimlig, situationen var till och med värre, hävdade *Vecko-Journalen* och ville illustrera det med ett konkret budgetexempel ”ur verkligheten”:

I ett villasamhälle utanför Stockholm bor en lektor, gift och med fyra barn. Hans hustru är lärarinna även hon. Han är i den äldern och har det antalet tjänsteår att han hamnat i högsta löneklassen. Då också hon kommit högt på löneskalan, har de en sammanlagd årsinkomst på 30.000 kronor. Ytligt sett har de det alltså lysande ställt. I själva verket lever de sämre än sina grannar, en arbetarfamilj som genom husfaderns och äldste sonens yrkesarbete kommer upp i en samlad familjeinkomst på något mer än tredje delen av lektorns. Fränsedd bostaden som är större och bättre inredd i lektorsfamiljen än i arbetarfamiljen, står standarden i den förra ett trappsteg under den senares. Lektorsfamiljen äter sämre, klär sig sämre, gör av med mindre sprit, mindre tobak, går mindre ofta på bio, har inte råd att hålla barnen med lika fina cyklar och har inte råd till de semesterresor, som grannfamiljen kan kosta på sig. Varför? Därför att lektorsfamiljen per år har:

10.000 kronor i skatt

3.000 kronor i studieskulder och försäkringar betingade av skulderna

7.000 kronor i utgift till två hembiträden

3.000 kronor i utgift för huset, i stället för de 2000 som arbetarfamiljen betalar och lektorsfamiljen gärna skulle ha nöjt sig med om den fått,

1.000 kronor i utgifter för oumbärlig facklitteratur och tidskriftslitteratur för båda makarna, som är lärare i skilda ämnen.

Det som sedan blir kvar till hushållsutgifter, kläder, nöjen, läkare och semester är mindre än vad grannfamiljen disponerar, konstaterade *Vecko-Journalen* i upprörd ton. Därefter motiverades posterna i budgeten. Bland annat förklarades att två hembiträden behövdes eftersom det var "omöjligt numera att få ett ensamt biträde att sköta ett så stort hushåll".⁹⁶

Saker som medelklassen, till skillnad från arbetarklassen, automatiskt ansågs kunna göra anspråk på var alltså inte så få, visar läsningen av SvD:s serie och *Vecko-Journalens* artiklar: det var böcker och tidskrifter, större bostad, hembiträde, privata försäkringar, medlemskap i ideella föreningar, och i vissa fall även finare kläder. "Practicus kan gå till jobbet i sina trevliga och enkla arbetskläder – kläder som hela tiden varit föremål för priskontrollens strängaste uppmärksamhet. Klädkostnadskontot blir ett helt annat för män och kvinnor som har kontoret som arbetsplats."⁹⁷ Det verkar dessutom, utifrån både SvD:s artiklar och *Vecko-Journalens* nyss citerade exempel, som att det bara var medelklassmännen som normalt kunde göra anspråk på en fru med egna yrkesambitioner.

De "oumbärliga" utgifterna räknades som självklarheter och inte som tecken på en faktiskt högre levnadsstandard hos medelklassen. Det var först efter att dessa utgifter var betalda som man började jämföra arbetarnas och medelklassens ekonomiska situation. I medelklassartiklarnas skildringar hade arbetarna inga motsvarande "nödvändiga" utgifter. Varken facklitteratur, vidareutbildning eller utgifter för att upprätthålla sin hälsa, eller fysiska standard (motsvarande den intellektuella standarden hos medelklassen) nämndes. Dessa poster i medelklassbudgeten kommenterades oftast inte ens särskilt, utan kategoriserades, med hjälp av den ekonomiska vokabulär som tillämpades i serien, som nödvändiga kostnader för att det investerade kapitalet (utbildningskostnader) skulle kunna förränta sig. De betraktades dessutom som nödvändiga för att medelklassen skulle kunna axla sin kulturbärande roll i samhället, vilket var mer än att bara utföra sitt arbete. För att till sist anknyta till resonemanget om debattens framställningar av samhällsnytta kontra egen nytta eller idealism kontra materialism i ett klassperspektiv, kan det vara intressant att konstatera vad som blev lidande på grund av den knappa lektorsbudgeten i *Vecko-Journalens* artikel. Det var nämligen lektorns vetenskapliga forskning och lektorsfruns engagemang i socialt arbete som de hade fått offra.

Klass definieras här både ekonomiskt och kulturellt och dessa två aspekter kan inte längre skiljas åt. I ett historiskt perspektiv, och med hjälp av analysfrågan "vad räknades", blir sammansmältningen av det kulturella och det ekonomiska i dessa så kallade medelklassbudgetar iögonfallande. Att detta rimligen bör gälla privatekonomiska kalkyler överhuvudtaget, både historiskt och i dag, är sedan inte en långsökt slutsats.

Slutsatser

Jag har i denna artikel, för det första, visat att det runt år 1950 gjordes försök att skapa ett slags identitetskris bland medelklassgrupper. Krisscenariot, så som det målades upp, var visserligen rotat i mellankrigstidens medelklassmissnöje men framhövdes särskilt tydligt mot bakgrund av den tidiga efterkrigstidens bidrags- och skattepolitik. Det ökande allmänna välståndet i kombination med medelklassgruppernas minskande relativa välstånd och det som upplevdes som bildningskulturens eller den borgerliga livsstilens undergång skapade uppenbarligen en grogrund för artikulering av klass genom en bitterhetens och oförrätternas diskurs. Utvecklingen sedan 1950-talet visar dock, sedd i retrospektiv, en kraftig ökning av högutbildade i samhället samt en starkt ökad medelklassidentifiering. Den i historieskrivningen oftast osynliga medelklassen lyftes – i alla fall diskursivt – fram i mediedebatten 1950. Jag misstänker också att det historiskt har funnits ett ökat behov av att *artikulera* klass – i stället för att bara ”göra klass” genom särskiljande praktiker – när ekonomiska gränsdragningar och kulturella/moraliska gränsdragningar inte självklart stämde överens. Medelklassdebatten 1950 illustrerar en sådan artikulation av klass i skarven mellan det gamla borgerliga samhället och den nya välfärdsstaten.

För det andra har jag genom analysen av livslöner och privatekonomiska spörsmål visat hur ekonomi och i det här fallet i synnerhet privatekonomiska beräkningar kan och bör tolkas i kulturella termer. Livslönerna uppfattades som värdemätare även i andra bemärkelser än just den ekonomiska. Därtill framräknades de utifrån aspekter som byggde på kulturella värderingar, samtidigt som de framställdes som ”objektivt ekonomiska”. Ekonomi var således en kulturell jämförelsegrund och det på flera sätt. Ett av de viktigaste argumenten för kraven på höjd ekonomisk standard för medelklassen var dessutom den ”idealism” och det ointresse för den materiella sidan av livet som tillskrevs den bildade medelklassen. Arbetarklassen beskylldes i sin tur för en överdriven materialistisk attityd. Man skulle också kunna uttrycka det så att sättet man förhöll sig till pengar och ekonomiska resurser – sättet man räknade på – framstår som en viktig (kulturell/värderingsmässig) vattendelare. Åsikterna som ventilerades i debatten vittnar onekligen om detta. Att det framträder så tydligt i detta fall beror nog på att i denna historiska situation rubbades självklarheten i en enklare hierarkisk samhällsbild där de som sågs som ”högre stående” i kulturell bemärkelse också hade det bättre ekonomiskt.

Det som återstår att diskutera, för det tredje, är vad denna studie säger om den tvädelade uppfattningen om klass. Själva utgångspunkten var att utmana denna bild med hjälp av ett kulturekonomiskt angreppssätt. Med det empiriska exemplet stöd kan jag nu argumentera tydligare för

min ståndpunkt. På sätt och vis kan 1950 års medelklassdebatt ses som ett extremfall, men med hjälp av den kan man på ett förtjänstfullt sätt tydliggöra problemet med en binär klassanalys som skiljer mellan objektiv ekonomi och subjektiv kultur och därigenom riskerar att överta en förment naturaliserad dåtida diskurs.

Flera forskare som resonerar utifrån en tvädelad bild (ekonomi kontra kultur) hävdar att dessa klassificeringskriterier bör skiljas åt analytiskt, även om de medger att de kan kombineras i praktiken.⁹⁸ Det är förstås vettigt att betona vikten av distinkta analyskategorier och då kategorier som också används av andra forskare. Jag har själv använt mig av begreppsparet ekonomi och kultur i analysen av debatten. Men jag anser att man kan särskilja tre nivåer där dessa begrepp kan diskuteras på olika sätt: dåtidens praktik, dåtidens diskurs och den analytiska nivån. (Och man bör uppmärksamma att delvis olika definitioner av kultur och för den delen också av ekonomi används på olika nivåer.) I dåtidens *praktik* – exempelvis hur man gjorde upp budgetar eller räknade livslöner och kategoriserade dessa i klasstermer – smälte det ekonomiska (siffror, lönenivåer, utgifter, inkomster m m) och det kulturella (i betydelsen värderingar, livsstil, men också bildade vanor) samman. I dåtidens *diskurs* gjordes det däremot en tydlig åtskillnad mellan det materiella och det ideella, mellan ekonomi och kultur (utbildningsnivå, intellektuella yrken, men också fint sätt, ”rätta värderingar”), och denna åtskillnad blev själva kärnan i medelklassdefinitionen. Denna åtskillnad var också roten till medelklassoron, eftersom själva problemet var att den rådande ”ekonomiska” värderingen avvek så kraftigt från de traditionella ”kulturella” värderingarna. Men glappet mellan dåtidens diskurs och dåtidens praktik har blivit synligt just genom att jag i analysen tillämpade ett kulturekonomiskt perspektiv och inte behandlade de till synes objektiva ekonomiska beräkningarna och gränsdragningarna som väsensskilda från andra slags värderingar och värdekalkyler. Om det sedan ska ses som ett enhetligt perspektiv (”allt är kultur”) eller ett pluralistiskt (en rad olika värdeordningar tillämpas) är fortfarande en öppen fråga. Men om man ska studera dåtidens sätt att göra och artikulera klass blir den binära modellen med den objektiva ekonomin och den subjektiva/normativa kulturen missvisande.

Counting worth: personal finances and middle-class culture in the mid twentieth century

The article discusses how culture and economy are melded together in everyday definitions of class and classification processes, using as a case-study the heated press debate in Sweden in 1950 about the supposedly worsening

economic circumstances of the middle classes. Under the slogan '*Rättvisa åt medelklassen*' ('Justice for the middle classes'), the debate introduced the statistical concept of lifetime earnings to a wider public. My ambition here is to analyse how this new calculative device (also called life incomes) was launched, and how it was used to define and redefine the middle classes.

The empirical study highlights new aspects of the history of the middle classes in the twentieth century, a topic otherwise rarely studied by Swedish historians. The focus here is on the discourses about middle-class identity and class distinctions in the middle of the century. I then consider the theories of class analysis, arguing for a cultural-economic approach; more specifically, the ideas on the 'economies of worth' developed by Luc Boltanski and Laurent Thévenot (2006 [1991]), and David Stark (2009) as analytic tools. What counts? How is the calculation of lifetime earnings and domestic budgets bound up with culture? An analysis of both the historical practices of calculating and the discourses about private economic issues reveals the problems inherent in the conventional understanding of class in binary terms.

Although most social scientists now agree that the economy and economic practices are culturally embedded, it is common in class analyses (including those inspired by Weber or Bourdieu) to distinguish between the 'objective' and instrumental economic criteria of class on one hand, and the 'subjective' and normative cultural criteria of class on the other. It is shown here that such criteria not only are combined (or embedded into each other), but, in fact, they dissolve in practice. The calculative devices used to define the middle class in objective economic terms were culturally created, and thus the debates about middle-class personal finances were inescapably also a debate about culture, (normative) values, and worth(iness).

Keywords: middle class, economies of worth, lifetime earnings, personal finances, culture, calculative devices

Noter

- 1 Förarbetena till föreliggande artikel utfördes inom ett projekt finansierat av Vetenskapsrådet. Jag vill också tacka Jenny Lee och *Scandias* två anonyma granskare för deras insiktsfulla kommentarer.
- 2 Om den ökande medelklassidentiferingen se exempelvis: Mattias Bengtsson & Tomas Berglund, "Social rörlighet och klassidentifikation", i *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik*, Mattias Bengtsson, Tomas Berglund & Maria Oskarson (red.), Malmö 2010. Om medelklassens undergång se bland annat Waldemar Hammenhög, *Medelklassens trängmål*, Stockholm 1941 och *Rättvisa åt medelklassen*, Stockholm 1950. Flera forskare ville tolka processen i termer av klassbegreppets förlorade relevans. Det är dock uppenbart att klass och medelklass är flitigt använda begrepp än i dag. Se nedan,

- not 75. Dessutom verkar båda narrativen, det om den växande och det om den trängda medelklassen, leva kvar i dagens samhällsdebatt. Som exempel se artikelserien "Jakten på medelklassen", *Dagens samhälle* 2011:41, 42, 43.
- 3 Se t ex Rosemary Crompton & John Scott, "Class analysis: beyond the cultural turn", i *Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyles*, Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.), Basingstoke 2005, s. 186–203, särsk. 192; Bridget Fowler, "The recognition/redistribution debate and Bourdieu's theory of practice", *Theory Culture Society* 2009:26(1), s. 144–157; Ulrika Holgersson, *Klass: feministiska och kulturanalytiska perspektiv*, Lund 2011, s. 165–171.
  - 4 *Svenska Dagbladet* (SvD) 17/1 och 1/2 1950.
  - 5 *Rättvisa* 1950, s. 8.
  - 6 Riksdagsmotioner (om de inkomstgraderade socialförmånernas spridning) inlämnades dels av ledande folkpartister (Bertil Ohlin m fl), dels av två högermän. De senare hänvisade uttryckligen till *Svenska Dagbladets* serie. Motion i Första Kammaren (MFK) 1950:341 och 342, Motion i Andra Kammaren (MAK) 1950:403 och 404. Motioner om avdragsrätt vid taxering dels för understöd till söner och döttrar som studerar, dels för amortering av studieskulder avvisades av riksdagen efter debatt. Se MFK 1950:377 och MAK 1950:376.
  - 7 Notis i SvD 3/2 1950 och Hans Hagnell, "Svenska Dagbladet och medelklassen", *Tiden* 1950:4, s. 216.
  - 8 *Vecko-Journalen* var en ledande veckotidning, känd för sina skickliga skribenter, som Barbro Alving (Bang), Gustav von Platen, Birgit Tengroth, Sigfrid Siwertz m fl. Om läsekretsen se Rune Persson, "Masskommunikation och opinionsbildning", i *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning*, Stockholm 1959, s. 408. *Vecko-Journalens* serie "Medelklassen och arbetarna" (av signaturen Scrutator) består av fyra artiklar: "Grammofon eller Vitaminer" (1950:9); "Att tjäna pengar och tjäna samhället" (1950:10); "Professorn och skurgumman" (1950:11); "Vi blir soldater i obehagsarmén!" (1950:12).
  - 9 *Ergo* 1950:2–8. Se även nr 12. Relevanta artiklar i *Ergo* 1950: nr 2 (11/2), "Svenska Dagbladet och medelklassen" (ledare); nr 3 (25/2), "Medelklassen än en gång" (ledare) samt replik i form av brev från studentorganisationer; nr 4 (11/3), Per Erik Rönquist (kårordf.), "Academicus och 1950-talet"; "Medelklassdebatten" (insändare); nr 5 (25/3), "En första etapp" (ledare); Gösta Frick, "Akademiker i V.J."; Insändare u.t. i polemik mot tidningens linje; nr 6 (15/4), "Intellektualism och värderingar" (ledare); Gunnar Hansson, "Löner och demokratisering"; Arne Sandelin, "Med anledning av en debatt" (polemik mot *Ergos* redaktion); "Replik" (red.); nr 7 (29/4), Nils Elvander, "Ergo och pressdebatten"; nr 8 (13/5), Per-Eric Rönquist, "Rätt till Stipendier"; nr 12 (11/11), "Social fallgröp" (ledare).
  - 10 Artiklar i *Dagens Nyheter* (DN) 1950: "Missnöjda stipendiater" (21/1); "Olikhet i förmåner" (24/1); "Kartläggning begärs av folkpartimotion av mellanskiktets pressade standard" (27/1); "Pressen på tjänstemannaskiktet" (28/1); "Utbildning och standard" (3/2); "Pressgrannar. Rättvisa åt medelklassen kallar Svenska Dagbladet..." (3/2); "Livslönekalkyler" (5/2); "Livslöneräkandet i Svenska Dagbladet" (7/2); "Beräkning av livsinkomster. En repetition" (10/2); "Pensionsdifferensen" (12/2).
  - 11 *Tiden* 1950:3, 4 och 9. Se särskilt: "Svenska Dagbladets kalkyler" (1950:3); Ivar Ihre, "Socialdemokratin och medelklassen"; Gunnar Boalt, "Medelklassen, samhället och utvecklingen"; Hans Hagnell, "Svenska Dagbladet och medelklassen"; Erik B. Näslund, "Löneutvecklingen för tjänstemännen"; Ernst Michanek, "Socialpolitikens trösklar", alla i 1950:4 (temanummer) och Sven Moberg, "Studenten och livslönen" (1950:9).
  - 12 Siffror om röstberättigade i Stockholm visar en kontinuerlig ökning för socialgrupp 2 under perioden 1921–1964 från 27 % till 47 %, med det största språnget mellan 1944 (36 %) och 1952 (47 %). *Statistisk årsbok för Stockholms stad 1929*, Stockholm 1929, s. 84;

- ”Väljarkärens sociala struktur”, *Statistisk månadskrift för Stockholms stad*, vol. 44, 1949, s. 2–3; *Statistisk årsbok för Stockholms stad 1967*, Stockholm 1967, s. 107.
- 13 Valter Åman, ”Medelklassen och den politiska propagandan”, *Tiden* 1935:6, s. 302–304 och Ihre 1950. Se även Elis Håstad (red.), ”Gallup” och den svenska väljarkären, Stockholm 1950, t ex s. 126.
  - 14 Torsten Husén, ”Begåvningsreserven då och nu”, *Pedagogisk Forskning i Sverige* 2002:3, s. 164–167; Torsten Husén & Kjell Härnqvist, *Begåvningsreserven: en återblick på ett halvsekel forskning och debatt*, Uppsala 2000.
  - 15 Orsi Husz, ”Privatekonomin och den borgerliga medelklassens identitetskris 1920–1970”, *Fronesis* 2007:24 behandlar Skattebetalarnas Förening (gr. 1921). Se även Tom Ericsson, ”A silent class. The lower middle class in Sweden, 1840–1940”, i *The Scandinavian Middle Classes 1840–1940*, Tom Ericsson, Jørgen Fink & Jan Eyvind Myhre (red.), Oslo 2004, s. 19.
  - 16 Se Medelklassens Riksförbund 1918–1922 och Medelklassens Politiska organisation 1920–1925, bland samlingar av vardagstryck på Kungliga Biblioteket. Den fackliga organiseringen av tjänstemän och akademiker fick fart under 1940-talet. 1944 slöt sig de två tjänstemannaorganisationerna samman genom att DACO (De anställdas centralorganisation, grundad 1931) gick in i TCO (grundad 1937). SACO grundades 1947. En del av utredningsmaterialet som SvD använde sig av var framtaget av dessa två fackliga organisationer. En föregångare SYACO, Sveriges Yngre akademikers Centralorganisation, fanns sedan 1943. Sten Carlsson, ”Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866”, i *Sambälle och riksdag*, Stockholm 1966, s. 114, 141. Om SACO: Anders Björnsson, *I Kunskapens intresse. SACO:s första sex decennier*, Stockholm 2007, som även berör medelklasspropagandan från 1950.
  - 17 Tom Söderberg, *Två sekel svensk medelklass*, Stockholm 1971, s. 318–341. Jfr Hammenhög 1941 och Åman 1935, s. 302–304 för två olika samtida exempel.
  - 18 Hammenhög 1941; Elis Håstad, *En aktiv medelklasspolitik*, Stockholm 1944.
  - 19 Luc Boltanski, *The Making of a Class. Cadres in French Society*, Cambridge 1987 [*Les cadres* 1982], s. 89.
  - 20 Hans Fallada, *Kleiner Mann – was nun?* [1932], på svenska *Hur skall det gå med Pinnebergs?*, Stockholm 1933. För Pinneberg som symbolfigur för den lilla medelklassmänniskan se t ex *Hur skall det gå med Pinneberg på stadsbiblioteket? Assistenternas löne- och befördringsförhållanden i sifferbelysning*, Stockholm 1935. Se även Söderberg 1971, s. 350.
  - 21 Daniel Horowitz, *American Social Classes in the 1950s. Selection from Vance Packard's "The Status Seekers"*, Boston & New York 1995, s. 18.
  - 22 Se Michèle Lamont, *Money, Morals, and Manners. The Culture of the French and American Upper-Middle Class*, Chicago 1992, för en nutida studie.
  - 23 Lena Granqvist (red.), *Livsön: välja studier, arbete, familj*, Stockholm 2011.
  - 24 Theodore W. Schultz, ”Investment in human capital”, *The American Economic Review* 1961:51(1), s. 1–17; Theodore W. Schultz, ”Capital formation by education”, *Journal of Political Economy* 1960:68(6).
  - 25 Fay Lundh Nilsson, ”Utbildning som konsumtion eller investering? – ekonomisk teori i svensk utbildningspolitik under 1900-talet”, Paper vid Fjärde Nordiska utbildningshistoriska konferensen, Uppsala 1–2 oktober 2009, s. 3. Florian Waldow, *Utbildningspolitik, ekonomi och internationella utbildningstrender i Sverige 1930–2000*, Stockholm 2008, s. 111.
  - 26 *Lön och livsinkomst* (SACO:s skriftserie nr 4), Stockholm 1963. Jfr dock Orsi Husz, ”Människovärde på distans”, i *Människans kunskap och kunskapen om människan*, Maria Wallenberg Bondesson, Orsi Husz, Janken Myrdal & Mattias Tydén (red.), Lund 2012, som pekar på hur utbildning i andra sammanhang betraktades som investering långt tidigare.

- 27 Se www.hogskolekvalitet.se/Utbildningsinvestering/. Under fliken: Beräkna livslön (4/11 2011).
- 28 DN, nättupplaga 29/9 2009, <http://www.dn.se/ekonomi/klassens-overliggare-ar-forlorare-i-langden> (4/11 2011).
- 29 Granqvist 2011, s. 14.
- 30 Loic Wacquant, "Reading Bourdieu's Capital" (Foreword to the English-language translation of Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État*), i Pierre Bourdieu, *The State Nobility*, Cambridge 1997. Pierre Bourdieu, "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field", *Sociological Theory* 1994:12(1), s. 12.
- 31 *Vecko-Journalen* 1950:9.
- 32 *Vecko-Journalen* 1950:9.
- 33 Se Daniel Miller, "The uses of value", *Geoforum* 2006 (doi:10.1016/j.geoforum.2006.03.009); Viviana Zelizer, *The Social Meanings of Money*, Princeton 1997 [1994]; Viviana Zelizer, *The Purchase of Intimacy*, Princeton 2005.
- 34 Andrew Sayer, "Class, moral worth and recognition", *Sociology* 2005:39(5), s. 947–963; Beverley Skeggs, *Class, Self, Culture*, London & New York 2004; Beverley Skeggs, "The re-branding of class: propertising culture", i Devine m fl 2005, s. 48; Fowler 2009.
- 35 Nancy Fraser, "From redistribution to recognition?", *New Left Review* 1995:212, s. 68–93; Nancy Fraser, "Rethinking recognition", *New Left Review* 2000:3, s. 107–120; Andrew Sayer, *The Moral Significance of Class*, Cambridge 2005.
- 36 Se Skeggs 2005; Judith Butler, "Merely cultural", *New Left Review* 1998:227. Se Holgersson 2011, s. 165–171.
- 37 Paul Du Gay & Michael Pryke (red.), *Cultural Economy: Cultural Analysis and Commercial Life*, London 2002; Ash Amin & Nigel Thrift (red.), *The Blackwell Cultural Economy Reader*, Oxford & Malden 2004.
- 38 Skeggs (2005, s. 54, 56, 64) hänvisar i sina exempel till populärkulturella representationer av klass, bland annat i filmer.
- 39 David Stark, *Sense of Dissonance. Accounts of Worth in Economic Life*, Princeton 2009, s. 6.
- 40 Luc Boltanski & Laurent Thévenot, *On Justification. Economies of Worth*, Princeton 2006.
- 41 Jfr även Lamont (1992), där hon utvecklar Bourdieus klassmodell, som bygger på ekonomiska och kulturella gränsdragningar, genom att tillföra ett tredje ben, som hon kallar för moraliska gränsdragningar.
- 42 *Rättvisa* 1950, s. 5. Se också 1945 års universitetsberedning, del IV (SOU 1949:48), Stockholm 1949, s. 261.
- 43 Jfr Liz McFall, "A 'good, average man'. Calculation and the limits of statistics in enrolling insurance customers", *The Sociological Review* 2011:59(4), s. 661–684; Sarah Elizabeth Igo, *The Averaged American. Surveys, Citizens, and the Making of a Mass Public*, Cambridge Mass. 2007.
- 44 Theodore M. Porter, *Trust in Numbers. The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*, Princeton 1995; Alain Desrosières, *The Politics of Large Numbers*, Cambridge Mass. & London 1998 [1993]; Joan Scott, "A statistical representation of work", i *Gender and the Politics of History*, New York 1999 [1988]. I Sverige har särskilt 1800-talets anspråk på statistiska beskrivningar uppmärksammats. Se t ex Henrik Höjer, *Svenska siffror. Nationell integration och identifikation genom statistik 1800–1870*, Hedemora 2001.
- 45 För utjämningskalkylen mellan A. och P. se *Rättvisa* 1950, s. 40.
- 46 SOU 1948:42, s. 94, 95.
- 47 Se även *Rättvisa* 1950, kapitel V, s. 58–67. Där tas även sambeskattningen upp och hur den främst drabbar medelklassen.
- 48 Artikeln motsvarar kapitel VI i boken *Rättvisa* 1950, där den är något redigerad: "Läkaren eller spårvägaren, vem tjänar mest?", s. 68–75.

- 49 I *Rättvisa* 1950 (s. 79–82) diskuteras ett antal tidigare utredningar gjorda av Helge Rydberg (*Svenska Läkartidningen* 1938:9), Gösta Ahlberg (*De yngre läkarnas möjligheter till arbete och försörjning*, Stockholm 1938) och Olle Ågren (*Svenska Läkartidningen* 1944:3). Se även Carl-Erik Quensel, "Årslön, livslön och studietidskompensation", *Ekonomisk revy* 1950.
- 50 *Rättvisa* 1950, s. 70.
- 51 SOU 1948:42, s. 82.
- 52 SvD räknade dessutom med marknadsränta (4 %) i stället för den lägre ränta (3 %) som Statens garantilänenämnd erbjöd (utan krav på livförsäkringsskydd). Se DN 21/1–12/2 1950 och *Ergo*, jan–febr 1950; *Tiden* 1950:3 och 4. Se dessutom *Rättvisa* 1950, där en del av invändningarna bemöts.
- 53 "Allmänhetens syn på SvD:s serie om medelklassen belyses", SvD 12/2 1950.
- 54 *Rättvisa* 1950, kapitel VII, se särskilt s. 88.
- 55 Erik B. Näslund, "Löneutvecklingen för tjänstemännen", *Tiden* 1950:4, s. 224.
- 56 Sven Moberg, "Studenten och livslönen", *Tiden* 1950:9, s. 532–538. Se även hans *Vem blev student och vad blev studenten?*, Lund 1951.
- 57 Se t ex annons i *Ergo* (1950:5) om offentlig diskussion den 20 mars 1950 på Stockholms nation: "Vem tjänar mest – Spärvägskontrollören eller läkaren?" Se aprilnumret (1950:6) för flera längre inlägg och repliker som kommenterar diskussionen: "Intellektualism och värderingar" (ledare); Gunnar Hansson, "Löner och demokratisering"; Arne Sandelin, "Med anledning av en debatt"; "Replik" undertecknad L.H.
- 58 "Utbildning och standard", DN 3/2 1950 (andraledare). Se även DN 28/1 1950.
- 59 I *Ergo*: "Svenska Dagbladet och medelklassen" (1950:2); "Medelklassdebatten än en gång" (1950:3); insändare av L.B. (1950:3, s. 36).
- 60 *Rättvisa* 1950, s. 55–56, 80–81; Ahlberg 1938.
- 61 *Rättvisa* 1950, s. 86, 88.
- 62 *Rättvisa* 1950, s. 92.
- 63 *Rättvisa* 1950, s. 92–93.
- 64 Se t ex "Löner och demokratisering", *Ergo* 1950:6, s. 97.
- 65 "Att tjäna pengar och tjäna samhället", *Vecko-Journalen* 1950:10.
- 66 Jfr Steven Brint, *In an Age of Experts. The Changing Role of Professionals in Politics and Public Life*, Princeton 1994, s. 17–19.
- 67 SvD 2/2 1950. Se även artiklarna om skatter i allmänhet och om sambeskattningen i synnerhet: "Socialpolitiken hämmar stora folkgruppers arbetslust. Medelklassen hårdast i klämman", SvD 19/1 1950; "Staten tjänar 135 milj. på orättvis familjebeskattning. Skilsmässa lönar sig för familj med barn", SvD 25/1 1950.
- 68 *Rättvisa* 1950, s. 137–143.
- 69 *Rättvisa* 1950, s. 142–143.
- 70 Torgny T. Segerstedt & Agne Lundquist, *Människan i industrisambället 2. Fritidsliv – samhällsliv*, Stockholm 1955, s. 291.
- 71 Husz 2007; jfr Skeggs 2005.
- 72 Segerstedt & Lundquist 1955, s. 281–290, särskilt 281, och Göran Cigéhn, "Klassmedvetande och klassidentifiering", i *Industrisambälle i omvandling*, Rune Åberg (red.), Stockholm 1990, s. 260–271.
- 73 Fritz Croner, *Tjänstemannakåren i det moderna samhället*, Stockholm 1951, s. 252–256. Se även Sten Carlsson (1966, s. 11) för kritik av medelklassbegreppet och treklassindelningen samt Söderberg 1972, s. 332–333.
- 74 Ulrika Holgersson, "Hur ska vi förstå klass i historien och idag?", *Arbetshistoria* 2008:3–4, s. 9–16 och Holgersson 2011, kap. 1.
- 75 Om klassbegreppets aktualitet se Holgersson 2011, kap. 1. Om begreppet medelklass:

- en sökning (11/11 2011) i de digitala pressarkiven PRESSTEXT och *Mediearkivet* som inkluderade DN (från 1991), *Aftonbladet* och SvD (från 1995) visade att medelklass* använts mer än dubbelt så ofta som uttrycken löntagar* och arbetarklass* tillsammans. Den *relativa* frekvensen av medelklass* var något lägre i *Aftonbladet* än i de andra två tidningarna.
- 76 Jürgen Kocka, "The middle classes in Europe", i *The European Way. European Societies during the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Hartmut Kaelbe (red.), New York & Oxford 2004, s. 15. I Sverige kan, enligt denna modell, medelklassens rötter sökas hos borgarståndet, bondeståndet och ofrälse ståndspersoner.
- 77 En initierad diskussion av olika teorier om hur klassamhället uppfattades historiskt finns hos Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället*, Stockholm 2005, s. 21–43, 160.
- 78 Se Håstad 1950, s. 179. Observera den stora andelen "vet inte svar" när frågan ställs om den egna klasstillhörigheten, s. 270.
- 79 Medelklassdefinitionen accepterades av både DN och *Ergo*, trots att de båda var kritiska till SvD. *Vecko-Journalen* och dagstidningar, t ex *Östgöta Correspondenten*, som sympatiserade med SvD:s linje betraktade också kategorin som en självklarhet. Däremot invände Hans Hagnell i *Tiden* (1950:4, s. 212) att SvD:s medelklass i princip var sammanslagen med överklassen.
- 80 "Medelklassdiskussionens allmänna slutsatser", *Rättvisa* 1950, kapitel IX.
- 81 Enligt den officiella socialgruppsindelningen skulle siffrorna för 1950 ge 55 % i socialgrupp III, 40 % i socialgrupp II och 5 % i socialgrupp I.
- 82 SOU 1957:51, *Akademikerräkningen 1955 (1955 års universitetsutredning, del II)*, s. 33, 34. (Med akademiker menas den som har tagit examen från universitet eller högskola.) *Utbildningsstatistisk Årsbok (SOS) 2012*, tabell 1.2, s. 17 (elektronisk publikation: http://www.scb.se/statistik/_publikationer/UF0524_2011A01_BR_02_UF01BR101.pdf).
- 83 *Rättvisa* 1950, s. 133–134.
- 84 *Rättvisa* 1950, s. 7.
- 85 *Rättvisa* 1950, s. 134–135.
- 86 Se kapitel X, "Problemställningen inför 1950 talet", i *Rättvisa* 1950, s. 129–136 för en plädering för medelklassen som kulturbärare.
- 87 "Grammofon eller vitaminer", *Vecko-Journalen* 1950:9.
- 88 "Att tjäna pengar och tjäna samhället", *Vecko-Journalen* 1950:10. Den välvilliga tolkningen av samma fenomen var annars "psykologiska hinder" hos arbetarklassen, med vilka man bland annat avsåg oviljan att skuldsätta sig (SOU 1948:42; *Ergo* 1950:2; *Tiden* 1950:4).
- 89 *Vecko-Journalen* 1950:10.
- 90 Tanken om att vårt sätt att klassificera klassificerar oss själva framhålls av Bourdieu i fråga om kulturella preferenser och konsumtionspreferenser. Pierre Bourdieu, *De la distinction. Critique sociale du jugement*, Paris 1979.
- 91 Gunnar Boalt, "Medelklassen, samhället och utvecklingen", *Tiden* 1950:4.
- 92 Se t ex Richard Sennett & Jonathan Cobb, *The Hidden Injuries of Class*, New York 1973; Skeggs 2004; Sayer 2005, s. 49.
- 93 Jfr även "Pressen på tjänstemannaskiktet", DN 28/1 1950.
- 94 SvD 17/1 1950 eller *Rättvisa* 1950, s. 68.
- 95 Jfr *Sociala grupper i svensk statistik. Ett förslag framlagt av en av statistiska centralbyrån tillsatt arbetsgrupp*, Stockholm 1967, s. 53.
- 96 *Vecko-Journalen* 1950:10, s. 16, 17, 28.
- 97 SvD 12/2 1950.
- 98 Fowler 2009, s. 144–157.

